

Գնի ձգարոյ դնելով դնի որ մե ձգար խոտանալու
 ինտըրստ լաւիս մե ձգարով դուրս մղով ձեռն ձեռ
 ձեռն դանակով սպիտակ ևս ... Եղանակս զիս միս
 Դառնակի զարդ ևս ... Դնանիս քաղով մե ձեռնով մե
 միջոցս Կարգիս լաւ խմորով միջոցս ամ ձեռն զն
 միջոցս ևս ... Դնանիս 2 Է Լ Կ Ե Զ

(Մակսիմ Գորկի)

Նաւահանգստում բարձրացող թողից մթադնած հարաւային կապուտ երկինքը պղտոր է. տօթ արեւը, կարծես մոխրագոյն բարակ շղարշի միջից, աղօտ նայում է ծովին: Նա չի կարող անդրադառնալ ջրի մէջ, որովհետեւ ջուրը շարունակ բեկբեկւում է թիերի հարուածից, շոգենաւերի անիւնների բաղխումից, կտրատւում է թրքական ֆելիւզների և ուրիշ առաքաստանաւերի ցուկներով, որոնք ամեն կողմից աւիսում են նեղուածք նաւահանգիստը, ուր հատաքարերի միջև կաշկանդուած ծովի աղատ ալիքները, իրենց վրայ սահող ահագին ծանրութիւններից ճնշուած, բաղխում են նաւերի կողերը, ափերը, բաղխում են ու, հարուածներից փրփրած, զանազան անպէտք իրերով կեղտոտուած, ըրթմընջում:

Խարխալների շղթաների շառաչք, ապրանք բերող վաճօններն իրար միացնելու շրխոցը, չգիտես որտեղ փողոցի սալաքարերի վրա ընկնող երկաթի թիթեղների մետաղական կոծր, փայտի խուլ բաղխոցը, ապրանքակիր կառքերի շաչիւնը, շոգենաւերի մերթ ականջ ծակող սուր, մերթ խուլ մռունչը, բեռնաբարձ մշակների, նաւաստիների ու մաքսատան գինուորների կանչերը — այս բոլոր ձայները միախառնուել, աշխատաւոր օրուայ խլացուցիչ նուագն են կազմել և, աղմկայով ծովփով, փռուել մնացել նաւահանգստի վերեւը, երկնքում, կար-

ծես վախենալով սլանալ վերև ու այնտեղ ցնդուել: Իսկ ներքևից դէպի նրանց վերանում են նորանոր ալիքներ — մերթ խուլ, որոտընդոստ, որ դղրդում են բոլոր շերջակայքը, մերթ սուր, շառաչելով, որ բզկտում են փոշոտ, սօթակէզ օդը:

Հատաքարը, երկաթը, փայտը, նաւահանգստի քարուածքը, նաւերն ու մարդիկ—ամեն բան Մերկուրիին նուիրած բուռն-կրքոտ օրհներգի զօրեղ հնչիւններ է արձակում: Բայց այդ օրհներգի մէջ մարդկանց հաղիւ լսելի ձայները շատ թոյլ են ու ծիծաղելի: Նոյն իսկ մարդիկ իրենք էլ, որ նախապէս ծնել են այդ աղմուկը, նոյնպէս ծիծաղելի են ու խղճուկ,—նրանց թողոտ, պատառոտուն, ճարպիկ, ուսերին բարձած բեռան տակ կզացած մարմինները, դէս ու դէն են վազվզում փոշու ամպերի, տօթի ու ձայների ծովի մէջ, և որքան չնչին են նրանք համեմատած շրջապատող երկաթեայ հսկաների, փայրանքի կոյտերի, շառաչող վազօնների և ամեն բանի հետ, որ իրենք են ստեղծել: Իրենց ձեռքի գործը ստրկացրել, դիմազուրկ է արել նրանց:

Ծանր հսկայ շոգենաւերը, գոլորշի արձակելով, մէկ ուղիւմ էին, մէկ ֆշացնում, մէկ էլ մի տեսակ հեծում, և նրանց արձակած ամեն մի ձայնի մէջ հեղնական արհամարհանքի ծաղր էր զգացւում դէպի սոսկական, փոշոտ մարդուկները, որ սողոսկում էին նրանց տախտակամածների վրայ և խորունկ նաւակառերը լքցնում իրենց ստրկական աշխատանքի արդիւնքներով: Արտասուելու չափ ծիծաղելի էին մշակների երկար շարքերը, որոնք հազարաւոր պուդ հացահատիկներ իրենց ուսերի վրայ տսնում, նաւերի երկաթէ ստամոքսներն էին լցնում, որպէս զի նոյն հացահատիկից մի բանի ֆունտ բան աշխատեն իրենց ստամոքսի համար: Մի կողմից գջլտած, քրտնքումը կորած, խոնջութիւնից, աղմուկից ու տօթից բթացած մարդիկ, և միւս կողմից,

Հղօր, արևի առաջ փալլփլուն անձնեայ, անվրդով մեքենաներ, որոնք մարդկանց ձեռքով են ստեղծուած,— մեքենաներ, որոնք վերջի վերջոյ բան են գցում ոչ թէ գոլորշիով, այլ իրենց արարիչների մկաններով ու արիւնով... դաժան և սառն հեգնութեան մի ամբողջ վէպ է այս համեմատութիւնը:

Աղմուկը—ճնշում է մարդուս, փռին ուռնգերը գրգռելով աչք կուրացնում, տօթը—այրում է մարմինն ու թուլացնում, և շրջապատի ամեն ինչ—թւում էր լարուած, հասուն, համբերութիւնը հատած, պատրաստ տրաքուելու, մի ահեղ փոթորիկ բարձրացնելու, որից յետոյ կարծես թարմացած օդի մէջ հեշտ պիտի լինէր ազատ ու թեթեւ շունչ առնել, երկրի վրայ հանգիստ պիտի իջնէր, իսկ այն փռչով աղմուկը, խլացուցիչ, գրգռող, թախծալի կատաղութեան հասցնող աղմուկը պիտի անհետանար և քաղաքում, ծովի վրայ, երկնքում խաղաղութիւն և պայծառ, փառաւոր պիտի լինի...: Բայց այդ միայն թւում էր: Այդպէս է թւում նրա համար, որ մարդս դեռ լաւագոյն վիճակ ունենալուց յոյսը չէ կտրել և դեռ իրեն ազատ զգալու ցանկութիւնը մեռած չէ նրա մէջը...

Լսուեց զանգակի տասն երկու համաչափ և հնչական ձայնը: Երբ որ վերջին պղնձի հնչիւնը մարեցաւ, արդէն աշխատանքի վայրենի երաժշտութիւնը համարեա թէ կիսով չափ մեղմացել էր: Մի ըսպէ յետոյ դա դժգոհութեան խուլ քրթմնջիւն էր դարձել: Այժմ արդէն մարդկանց ձայնն ու ծովի ճգփիւնը աւելի էին լսելի դարձել: Սա-ճաշի ժամն էր:

I

Երբ որ բեռնակիր մշակները, աշխատանքը թողած, աղմկալի խմբեր կազմելով ցրուեցան նաւահանգստի չորս բալորքը ու մանրավաճառ կանանցից զանազան

աւանդեղէններ գնելով հէնց ալդտեղ, քարուածքի վրայ, ստուերոտ տեղերում էլ տեղաւորուած սկսան իրենց ճաշն անել, նրանց մէջ երեւաց Գրիշկա Զէլկաշը, մի հին եփուած գալլ, որ նաւահանգստի աշխատաւորներին յայտնի էր իբրեւ կորած-հարբան և ճարպիկ ու խիզախ գող: Նա բոբիկ էր, պլիսէ մաշուած վարդիկիկով, գլուխը բաց, հագին օձիքը պատռած, չթէ կեղտոտ շապիք, որի տակից երևում էին նրա շարժուն, չոր ու սուր-սուր ոսկրները, մէջքին դարչնագոյն գօտի կապած: Նրա գզգզուած ալեխառն սև մազերից ու տորուած, սուր, գիշատիչ դէմքից երևում էր, որ նոր էր քնից վեր կացել: Նրա խարտեաշ բեխերից մէկի մէջ յարդի կտոր էր մնացել, միւս յարդի կտորը խառնուել էր ձախ երեսի տնածիլ մնացած կոշտ մազերի մէջ, իսկ ականջի ետեւը խրել էր մի փոքրիկ, նոր պոկած լորուճիկ: Երկարահասակ էր նա, չոր-չոր, փոքր ինչ կղացած, դանդաղաբար ման էր գալիս քարերի վրայ և իւր կեռ, գիշատչի քիթը դէս ու դէն շուռ տալիս, սուր հայեացք ձգում չորս կողմը. փայլում էին նրա մոխրագոյն սառն աչքերը և բանուորների մէջ մէկին փնտրում: Նրա թաւ ու խարտեաշ բեխերը, կատուի բեխերի նման, շարունակ ցնցւում էին, իսկ քամակին դրած ձեռներն իրար էին շփում ու երկայն, ծուռ ու կպչուն մատները ջղայնօրէն իրար հիւսւում: Մինչև անգամ ալստեղ, իրեն նման գջլտած ու խիստ նկատելի հարիւրաւոր շրջմոլիկների սինլքորների միջև նա խնդրեալ էր ընկնում վալրի բազէի նմանութեամբ, որը երևում էր նրա գիշատչի լղարութեան ու գիտող քայլուածքի մէջ—նա ման էր գալիս արտաքուստ սահուն ու հանդարտ, բայց ի ներքուստ գրգռուած էր ու սրտես, նման այն գիշատիչ թռչնի թռիչքին, որին նա յիշեցնում էր:

Երբ որ հասաւ մի խումբ շրջմոլիկ բանուորների

խմբի, որ նստած էին ածխով լեցուն քթոցների կոյտե-
ստուերին, այդ խմբից նրան ընդառաջ վեր կացաւ մի
թիկնաւէտ, ապուշ ու կապուկած բժաւոր գէմքով և
հանկուտած վզով մարդ, որ ըստ երևոյթին նորերս մի-
լաւ ծեծ էր կերած: Նա վեր կացաւ տեղից ու նրա
հետ կողքովը գնալով ցած ձայնով ասաց.

— Կամաւորի նաւաստիները երկու հալ շորեղէն են
տակով արել... Փնտրում են: Լսում ես, Գրիշկա:

— Հա, — հարցրեց Ձելկաշը, հանդարտ կերպով աչ-
քովը նրան չափելով:

— Ինչպէս թէ — հա: Ասում եմ փնտրում են: Ու-
րիշ ոչինչ:

— Ձլինի ինչ էին հարցնում, որ օգնեմ:

Եւ Ձելկաշը սուր ժպիտով նայեց այն կողմը, ուր
կամաւոր նաւատորմի պահեստներն էին շինած:

— Դէ կորիւր, գնա:

Ընկերը լեա դարձաւ:

— Հէլ, սպասի: Եդ ո՞վ է երեսդ էդպէս նիշել-
փիս են ներկել հա... Եստեղ երբում Միշկային հօ չես
տեսել:

— Շատ ժամանակ է տեսած չեմ, — կանչեց սա-
լւր ընկերների մօտը գնալով:

Ձելկաշը առաջ գնաց, և ամենքն էլ, իբրեւ լաւ
ծանօթի, գիմաւորում էին նրան: Բայց նա, որ միշտ
զուարթ էր լինում ու կծու խօսող, այսօր, ինչպէս ե-
րևում է, սիրտ չունէր ու հարցմունքներին կարճ ու
կտրուկ պատասխան էր տալիս:

Որտեղից որ էր ապրանքի հակերի ետևից նրա ա-
ռաջն ելաւ մաքսատան պահապանը՝ մուգ-կանաչ գոյ-
նի, փոշոտ ուղիղ ձգուած, կոուլի պատրաստ: Նա Ձել-
կաշի ճամբան կտրեց ու սպառնական դիրք բռնեց —
ձախ ձեռք ձգեց գաշունի կոթին, իսկ աջը մեկնեց, որ
Ձելկաշի օձիքից բռնի:

— Կանգնիր: Ո՛ր ես գնում:

Ձեկաշը մի քայլ լեռ քաշուեցաւ, աչքը պահապանի վրայ ձգեց ու չոր-չոր ժպտաց:

Պահապանի կարմիր, բարեսիրտ-խորամանկ դէմքն աշխատում էր դաժան արտաթայտութիւն ստանալ, ուստի և փքուեց, գլորացաւ, կրակի գոյն առաւ, լոնքերը կիտեց, աչքերը չուեց ու շատ ծիծաղելի դարձաւ:

— Քեզ արդէն ասուած է չհամարձակուիս նաւահանգիստ մտնել, ոսկրներդ կշարճեմ: Իսկ դու էլի, — ասաւ նազելի կանչում էր պահապանը:

— Բարով, Սեմենը՛չ, շատոնց է տեսնուած չէինք, — հանդարտ կերպով ողջունեց Ձեկաշն ու ձեռքը երկարացրեց:

— Սկի էլ չտեսնէի երեսդ: Գնա, գնա...

Բայց էլի Սեմենը՛չը նրա ձեռքը սեղմեց:

— Ինչ մի այս ասա, շարունակեց Ձեկաշն առանց իւր կաշուն մատների միջից բաց թողնելու Սեմենը՛չի ձեռքը և ընկերական-բարեկամաբար թոթուելով, — Միշկային չես տեսել:

— Է, բնէ Միշկա է էդ: Ոչ մի Միշկա չեմ ճանաչում: Գնա, հեռացիր, ախպեր, թէ չէ պահեստի կառավարիչը կտեսնի, նա հո...

— Շէկ Միշկան, էլի, էն որ անցեալ անգամ հետս «կոստրոմալի» վրայ աշխատում էր, — շարունակեց Ձեկաշը:

— Որի հետ գողութիւն էք անում, այսպէս ասա: Քու Միշկայիդ հիւանդանոց տարան, ոտքը թուշի տակ էր մնացել: Դէ, ախպէր ջան, քեզ խօսք են ասում, գնա էստեղից գնա, թէ չէ վզակովիդ տալով դուրս կանեմ...

— Վա, դու բանը տես: Բա՛ս ասում ես — Միշկային չեմ ճանաչում...: Ուրեմն ճանաչում ես եղել: Ինչի ես այսպէս չարացած, Սեմենը՛չ...

— Գիտես ինչ կայ, Գրիշկա, դու իմ առաջս կորեկ մի ցանիլ, վեր կաց, հեռացիր....

Պահապանը սկսաւ նեղանալ և, չորս կողմը նայելով, աշխատում էր իւր ձեռքը Ձեկկաշի պինդ ձեռքից ազատել։ Ձեկկաշը իւր թաւ յոնքերի տակից հանդարտ կերպով նայում էր նրան, քթի տակ ծիծաղում և, առանց նրա ձեռքը բաց թողնելու, շարունակում էր զրօյց անել։

— Դու ինչ մի շտապեցնի։ Մի լաւ խօսեմ, կշտանամ — կզնամ։ Դէ, ասա, հնց ես... կինդ, երեխերքդ — առհղջ են։ — Եւ աչքերը նենգաբար փայլեցին ու, ծաղրաբար ժպտալիս ատամները բաց անելով աւելացրեց, — ուզում եմ քեզ զոնաղ գամ — բայց սկի մի ժամանակ չի լինում, — որ ասես խումից աչք բանալու ժամանակ չունիմ....

— Դէ... դէ... դու այդ բաները թող... Դու... հանաք մի անի, ծռտիկ սատանայ։ Տես, ախպեր, համիտք չունիս տներում էլ, քուշեքում էլ թալան անելու։

— Ինչիս է։ Այստեղի եղածն էլ ինչ ու քեզ հերիք է։ Հաւատա, հերիք է, Սեմենը։ Ա՛յ տղայ, էլի ես երկու հակ ապրանք պարտրկել...։ Տես, Սեմենը, զգոյշ կաց, չբռնուես....

Սեմենը, Ձեկկաշի աներեսութիւնից վրդովուած, սաղ մարմնով դողդողաց ու թուքերը շաղ տալով աշխատեց մի բան ասել։ Ձեկկաշը բաց թողեց նրա ձեռքն ու երկայն քայլեր փոխելով յետ գնաց դէպի նաւահանգստի դարպասը։ Պահապանը, անզուսպ հայհոյանքներ թափելով, գնում էր նրա ետեւից։

Ձեկկաշը զուարթացաւ, նա ատամների արանքով կամաց շվշվացնում էր և, ձեռները վարտքի գրպանը դրած, աջ ու ձախ սուր ծաղըր շաղ տալով, ազատ մարդու դանդաղ քայլուածքով առաջ գնում։ Յետեւից նրան էլ միւսնոյն ձեռով էին պատասխան տալիս։

—Տեսա՞ր, Գրիշկա, ոնց են կառավարիչները քեզ պահպանում,—կանչեց մէկը բեռնակիրների միջից, որոնք արդէն ճաշը վերջացրած, գետինն վէր ընկած հանգստանում էին։

—Ես հո չըջմուլիկ եմ—դէ Սեմենընչն էլ հոգս է քաշում, որ ճամբէս չկորցնեմ, չմոլորուիմ,—պատասխանեց Ձելկաշը։

Դարպասին հասան։ Երկու զինուոր տնտղեցին Ձելկաշին ու թեթևակի բռնելով նրան փողոց ձգեցին։

—Եթողնէ՞ք ներս գալ,—կանչեց Սեմենընչը, որ նաւահանգստի բակումն էր մնացել։

Ձելկաշը փողոցը կտրեց անցաւ և նստեց օղետան դրան առաջ սաքուլի վրայ։ Նաւահանգստի դարպասից շառաչելով դուրս էր գալիս բեռնած կառքերի անվերջ շարքը։ Նրանց ընդառաջ վաղէ վաղ գալիս էին դատարկ կառքեր, որոնց մէջ նստած կառավարները վերվեր էին թռչկոտում։ Նաւահանգիստը ոռնացող որոտ, կծու փոշի էր արձակում ու գետինը դղրդում։

Ձելկաշը, որ սովոր էր այս կատաղի խառնիճադանճին, Սեմենընչի դէպքից զրգուլած, խիստ ուրախ էր։ Նրա առաջն էր մի խիստ շահաւէտ գործ, որ քիչ աշխատանք ու մեծ ճարպիկութիւն էր պահանջում։ Նա վստահ էր, որ այդքան ճարպիկութիւն կունենայ և, աչքերը կկոցած, երևակայում էր, թէ ինչպէս վաղը քէֆ էր անելու երբ ամեն բան արած, վերջացրած ու իւր գրպանումն էլ թղթադրամներ կլինեն... Յետոյ միտքն ընկաւ ընկերը Միշկան, որ շատ հարկաւոր պիտի գար այս գիշեր, թէ որ ոտքը կոտրած չլինէր։ Ձելկաշը իր մտքում հայհոյանք թափեց մտածելով, թէ գուցէ առանց Միշկային չկարողանայ էլ բանը գլուխ բերել։ Տեսնես գիշերս ինչպէս է լինելու...։ Նա նայեց երկնքին ու փողոցի երկարութեամբ։

Նրանից մի վեց քալ անդին, մալթի մօտ, քա-

բուածքի վրայ, մէջքը սաքուին դէմ արած նստել էր մի երիտասարդ՝ կապոյտ զոլաւոր շապիկ ու նոյնպիսի վարտիկ հագած, ոտքին արեւի, գլխին ծակ շեկ գլխարկ։ Նրա կողքին դրած էր փոքրիկ տոպրակն ու անկոթ գերանդին, որ փաթաթած էր խոտէ լախտով ու խնամքով էլ խնամքով կապած։ Երիտասարդը լայնաթիկունք էր, պնդակազմ, շիկամազ, արեւակէզ ու հողմահար դէմքով և խոշոր կապոյտ աչքերով, որոնք բարեհոգի ու վստահ կերպով նայում էին Ձեկաշին։

Ձեկաշը առամները բաց արաւ, լեզուն հանեց և, երեսին զարհուրելի արտայայտութիւն տալով՝ աչքերը չուած նրան յառեց։

Երիտասարդը, սկզբում տարակուսած, աչքերը թարթեց, բայց յետոյ յանկարծ քրքջաց ու ծիծաղելի պատգ— ալ դու խենթունլիկ և համարեա թէ առանց գետնից բարձրանալու, փոշու մէջ տոպրակը քաշ տալով ու գերանդու կրունկը քարերին խփելով, անշնորք կերպով վեր կացաւ տեղից ու Ձեկաշի կողքին նստեց։

— Հը, ախպեր, երևում է լաւ ես քէֆ արել .. — ասաց նա Ձեկաշի վարտիկիկը քաշելով։

— Հա, տղայ, էդպէս մի բան եղել է, — պարզապէս խոստովանուեցաւ Ձեկաշը։ Նրան հէնց մի անդամից դիւր եկաւ այս մանկական պայծառ աչքերով, առողջ, բարեհոգի երիտասարդը։ — Հնձից ես գալիս։

— Հա, հնձից...։ Անունը կայ, բայց ամանումը ո՛ր ասես զատ չկայ։ Բաներս շատ փիւ են։ Հնձուորներին վերջ, վճար չկայ։ Սովածները սաղ թափուել են դուրս... աշխատանքը գին չունի, սկի ձեռ առնելու բան չէ։ Կուբանում երեք աքասի են տալիս...։ Է՛յ գիտի ժամանակ...։ Առաջներն, ասում են, երեք, չորս, հինգ մանէթ են տալիս եղել...

— Առաջները...։ Առաջները. ինչ կասես դու, մենակ ռուս մարդու երես տեսնելու համար մի երեքնոց

էին տալիս: Մի տասը տարի առաջ ես ինքս հէնց դրանով էլ տալըուստ եմ ճարել: Հէնց որ մի ստանիցա չէի մտնի ու յալտնի, թէ ուուս եմ, ամեն կողմից կգային, մտիկ կտային, կզարմանային ու— երեքնոցդ ստացիր: Համ էլ մի լաւ կուտացնէին, կխմացնէին: Կաց քանի սիրող կուզի, տպրի քեզ համար:

Երիտասարդը սկզբում, Չելկաշի պատմածները լրսելով, բերանը բաց վարանման տպշութիւնը կլոր դէմքին, ականջ էր դնում, բայց լետոյ գլխի ընկնելով, որ այս չլչլոտը սուտ է ասում, շրթունքները ցմփացրեց ու ծիծաղեցաւ: Չելկաշը, ժպիտը թաքցրած, պահել էր իւր լրջութիւնը:

— Հէնց գիտեանաս ուղիղ բան լինի ասածդ, ես էլ ականջ եմ դնում ու հաւատում...: Ձէ, Աստուած վրկայ, որ առաջներն էնտեղ...

— Բնա ես ինչ եմ ասում որ...: Ախր ես էլ հէնց էն եմ ասում, թէ էնտեղ...

— Դէ դնա՞ բանդ..., — ձեռքը թափ տուաւ երիտասարդը:— Կօշկակար հո չե՞ս: Կամ դերձիկ ես... ինչ բանի ես դու:

— Ե՛ս,— հարցրեց Չելկաշն ու, միտք անելով, ասաց.— Չկնորս եմ...

— Զկնորս: Հա՛. Ո՛նց է, ձուկ ընկնո՞ւմ է...

— Ինչո՞ւ ձուկ: Եստեղի ձկնորսները հո մենակ ձուկ չեն բռնում: Աւելի խեղդուած մարդիկ, հին խալիսիներ, ջրի տակովն եղած նաւեր—ամեն բան: Դրա համար ջուկ կարթեր կան...

— Դուս տու, դուս տու...: Ձնի՞ էն ձկնորսներից լինիս, որ իրանք իրանց համար երգում են.

Յամաք ավիին թող ենք գցում,

Շատ անգամ էլ ամբարներում

Թէ ռաստ էկաւ և՛ տներում:

— Դու դրանց տեսել ես,— հեզնութեամբ հարց-

րեց Չելկաշը նրան նայելով ու մտածելով, որ այս պատուական երիտասարդը շատ յիմարն է։

—Ձէ, որտեղ պիտի տեսած լինիմ, լսել եմ...

—Հաւանում ես։

—Դրանց։ Ինչո՞ւ չէ...։ Ոչինչ, կան էլի, իրենց համար ազատ-արձակ մարդիկ են...։

—Ի՛նչ է, ո՞նց է ազատութիւնը...։ Սիրում ես։

—Ո՞նց թէ սիրում եմ։ Ինքդ քու գլխի տէրն ես, ուր ուզում ես—գնա, ինչ ուզում ես—արա...։ Եդ ինչ խօսք։ Թէ որ մի քիչ կարգին ապրուստ ունենաս ու վզիդ էլ բերը չլինի,—դրանից էլ լաւ բան։ Քէֆ արա քանի սիրտդ կուզի, մենակ Աստուածդ մտահան մի անիր...։

Չելկաշը արհամարհանքով թքեց և երիտասարդից երեսը շուռ տալով կտրեց իւր հարցմունքները։

—Հէնց ինձ վեր առնենք...,—յանկարծ ռեւորուեցաւ երիտասարդը։—Հէրս որ մեռաւ, շատ քիչ կաքողութիւն մնաց, մէրս պառաւ էր, հողը ուժը կորցրած, քնչ անէի։ Հո պէտք էր ապրել։ Բայց ո՞նց։ Ձեզիտես։ Միտք ես անում, արի, մի հարուստ տեղ տընփեսայ գնամ։ Շատ լաւ։ Գոնէ աղջկայ փայլը ջոկ հանէին...։ Ձէ—աներդ, դե է հո, ինչի կ'ջոկի որ։ Դէ գնա ու էնքան ժամանակ... տարիներ... նրա համար տանջուի։ Տեսնում ես ինչ բան է։ Համա որ մի հաշիւը լիսուն ռուբլի դատած լինէի, իսկոյն պինդ կրկանգնէի ու ցոյց կտայի եդ անտիպին։ Ուզում ես Մարֆայի բաժինը ջոկ հանել։ Ձէ. պէտքս չէ։ Փոռք Աստուծու, գիւղում հո մենակ Մարֆան չի. աղջիկ շատ։ Էն վախժը դէ բոլորովին ազատ, իմ գլխի տէրը կըլինէի...։ Ե՛, —երիտասարդը հոգոց հանեց։ Իսկ հիմի ճար չկայ, պէտք է տնփեսայ գնալ։ Ես էնպէս էի կարծում, թէ էս է, Կուբայն կգնամ, մի երկու հարիւր կաշխատեմ—պրծաւ. աղա ես որ կաս...։ Էն ինչ...հէչ

զատ դուրս չեկաւ: Ի՛հ, ուզես-չուզես տնփեսայ կդառնաս: Ծառայ...: Քանի որ ես իմ ունեցածովս սկի չպիտի կարողանամ եօլայ գնալ... ամենեւին, Ի՛հ—հէ—հէ...:

Տղան ամենեւին չէր ուզում տնփեսայ լինել: Մինչև անգամ նրա դէմքը աղօտացաւ ու տխրեց: Նա ծանր ծանր շարժուեց գետնի վրայ ու դրանով Ձեկաշին սթափեցրեց մտախոհութիւնից, որի մէջ թաղուել էր նրա խօսքերի վրայ:

Ձեկաշն զգում էր, որ էլ չի ուզում խօսել, բայց չգիտես ինչու դարձեալ հարցրեց.

—Հիմի ուր ես գնում:

—Ո՛ւր պիտի գնամ: Յայտնի բան է տուն:

—Ախպէր ջան, ես ինչ գիտենամ... բաւքի թուրքի երկիրն ես գնալու...:

—Թուրքի եր կի՛րը... — երկարացրեց երիտասարդը:—Ի՛շ որ քրիստոնեան է գժուել, որ թուրքի երկիրը գնայ: Բա՛ն ասաց...:

—Շատ ախմախն ես էլել, — հոգոց հանեց Ձեկաշըն ու նորից երեսը դարձրեց նրանից, այս անգամ արդէն զգալով, որ հէջ մէկ բառ չի ուզում ասել նրան: Այս առողջ գեղացի երիտասարդը նրա մէջ մի բան էր զարթեցնում...:

Անմեկին, ծանր հասունացող, սրտամաշ մի զգացմունք ներսդին, մի խորունկ տեղ շարժւում էր և նրան արգելք լինում ուշքը կեդրոնացնելու և մտածելու այն ամենի վրայ, ինչ որ պէտք էր այս գիշեր անել:

Անպատիւ եղած երիտասարդը ցած ձայնով մի բան էր քրթմնշում՝ երբեմն-երբեմն շրջմուրիկի վրայ ծուռ-ծուռ նայելով: Նրա թշերը ծիծաղելի կերպով փրքուեցան, շրթունքները բաց եղան ու նեղցած աչքերը սկսան խիստ շուտ-շուտ ու ծիծաղելի բաց ու խուփ լինել: Պարզ երևաց, որ նա չէր սպասում, թէ այս մե-

Ծառելի չլուրի հետ իւր խօսակցութիւնն այսպէս շուտ
ու անսլափել կերպով կվերջանայ:

Չլուտն այլ ևս նրա վրայ ուշադրութիւն չէր դարձ-
նում: Նա մտախոհ շվշվացնում էր ու նստած տեղը
մերկ ցեխոտ կրունկովը բախում տալիս:

Տղի սիրտն ուզում էր իւր ստացած վիրաւորանքի
տեղը հանել:

— Էյ, ձուկ բռնող: Դու շոտ-շուտ ես հարբում,
— սկսեց նա, բայց նոյն րոպէին ձկնորսն արագութեամբ
նրա կողմը դարձաւ ու հարցրեց.

— Լսիր, տղայ: Կուգես էս գիշեր հետս գործ ա-
նել. հը՞, Շուտ ասա:

— Ի՞նչ գործ, — կասկածանքով հարցրեց երիտա-
սարդը:

— Դէ, ինչ... ինչ որ տամ...: Ձուկ բռնելու կը-
գնանք. թի կքաշես...:

— Լաւ...: Ինչո՞ւ չէ, կգամ: Աշխատել կարելի է:
Միայն թէ... վախեմ փորձանքի մէջ ընկնենք: Աչքիս
խիստ ծուռն ես երևում... մութ մարդ ես...:

Ձեւկաշը իւր կրծքի ներսը էրեցքի պէս մի բան
զգաց ու սառն չարութեամբ ցոծ ձայնով ասաց.

— Որ խելքդ զատ չի կտրում, լաւ է սուս անես:
Թէ չէ էնպէս գոգրիդ կհասցնեմ, որ ուղեղդ ցրիւ
գայ...:

Նա նստած տեղիցը վեր թռաւ, ձախ ձեռքով քա-
շեց ընչացքը, իսկ աջ ձեռքը սեղմեց, երկաթէ ջուտ
բռունցք կազմեց, ու աչքերը փայլատակեցին:

Տղան վախեցաւ: Նա շտապով չորս կողմը նայե-
ցաւ և, վեհերկոտութեամբ աչքերը թարթելով, նոյն-
պէս վեր թռաւ գետնից: Նրանք սուս ու փուս աչքով
երար էին չափում:

— Հը՞, — դաժան կերպով հարցրեց Ձեւկաշը: Նա
եւ էր գալիս ու ցնցումն այն անսլափելիւնից, որ

Քրեան հասցրել էր այս հորդուկը, որին նա խօսակցութեան միջոցին բոլոր ժամանակը արհամարհում էր, իսկ այժմս լանկարծ սկսաւ սաստիկ առել այն բանի համար, որ նա այսպէս առողջ էր և անարատ կապուտ աչքեր, արևառ երես, կարճ, պինդ ձեռքեր ունէր, որ մի տեղ, թէպէտ չգիտէր որտեղ, ունէր իւր գիւղը, գիւղում ունէր տնակ, որ հարուստ գիւղացին նրան տնփեսայ էր ուզում առնել։ Նա ապում էր այդ երիտասարդին նրա ամբողջ անցեալ ու ապագայ կեանքի պատճառով, բայց ապում էր աւելի այն պատճառով, որ նա, իրեն Չելկաշի հետ համեմատած այս երեխան, համարձակուում էր սիրել ազատութիւն, որի ոչ արժէքը գիտէր և ոչ էլ նրան պէտքն էր դա։ Միշտ անհաճոյ է տեսնել, որ այն մարդը, որին քեզանից վատ ու ստոր ես համարում, սիրում կամ ապում է նոյն բանը, ինչ որ դու, և այդպէսով քեզի նման է դառնում։

Երիտասարդը նայում էր Չելկաշի վրայ ու զգում, որ նա իրա աղան է։

— Ես հո..., — ասաց նա, — չէ չեմ ասում...։ Ուրախ էլ եմ։ Ես էլ գործ եմ փնտրում։ Ինչ համար մէկ բան է, քեզ մօտ եմ աշխատել, թէ ուրիշ։ Իմ ասածս միայն էն էր, թէ դու հէջ բանուոր մարդու կերպարանք չունիս... խիստ իք... չլլոտ ես։ Դէ, ես հո հասկանում եմ, որ էդ բանը... ամեն մարդու գըլխի էլ կարող է գալ։ Տէր Աստուած, ինչ է, հարբած մարդ տեսած չեմ, ինչ է։ Ե՛, ինչքան կուգես... հլա քեզանից էլ փոքրը։

— Դէ, լաւ, լաւ։ Ուրեմն խօսք ես տալիս, — արդէն աւելի կակղած հարցրեց Չելկաշը։

— Ե՛...։ Հապա՞... ուրախութեամբ։ Գինն ասա։

— Գինը — աշխատանքի գորա է։ Տեսնեմ ինչ աշխատանք կուեննամ։ Այսինքն թէ, ինչքան ձուկ կըրուենք...։ կարելի է մի հնգանոց ստանաս։ Հասկացա՞ր։

Բայց այստեղ արդէն բանը փողի վրայ էր, և գեղացին ուզում էր, որ այդ բանի մէջ ինքը ճշտապահ լինի և միւսներն ճշտապահութիւնը պահանջում էր նաև իրան գործ տուողից: Նրա մէջ նորից կասկած ու անվստահութիւն ծագեցաւ:

— Եդ ինձ, ախպեր ջան, ձեռք չի տայ: Դու ինձ մի հաստան բան ասա...:

Ձեռնաշար իւր դերի մէջ մտաւ:

— Ի՛նչ ես վաւերում, համբերի: Արի տրախտիր դնանք:

Եւ նրանք սկսան կողք կողքի գնալ փողոցով, Ձեռնաշար — աղալի կերպարանք առած, բեխերը ոլորելով, տղան — կատարեալ հնազանդութեան արտայայտութեամբ, բայց գարձեալ վախճանով ու տարակուսանքով լի:

— Անճնդ ի՛նչ է — հարցրեց Ձեռնաշար:

— Գաւրիլա, — պատասխանեց երիտասարդը:

Երբ որ նրանք մտան կեղտոտ ու մխտած պանդոկը, Ձեռնաշար մօտ գնաց դախլին, սովորական մուշտարու եղանակով պատուիրեց մի շիշ օղի, շէի, մսէ խորովու, թէյ և, այս ամենը մէկ էլ կրկնելուց լետոյ, կարճ կտրեց. «բոլորը պարտքի»: Որին դախլաբը լուռ գըլխով արաւ: Այս բանի վրայ Գաւրիլան մի անգամից խիստ մեծ յարգանք զգաց դէպի իւր աղան, որը, չնայելով շալվերի կերպարանքին, մի այսպիսի անուն ու վարկ ունէր:

— Դէ, հիմի մենք կճաշենք ու ոնց որ պէտքն է կիսօսենք: Դու մի քիչ սպասի, ես մի տեղ ունիմ, ձեռաց գնամ ու գամ:

Նա գնաց: Գաւրիլան չորս կողմը նայեցաւ: Պանդոկը ներքնատան մէջ էր. ներսը խոնաւ էր, մութ, ու արագի, ծխախոտի մութի, ձիւթի և մի ուրիշ սուր բանի յեղձուցիչ հոտով լցուած: Նրա հանդէպ, ուրիշ

սեղանի առաջ նստած էր շէկ մօրուքով, ածխի փոշու ու ձիւթի մէջ կորած մի հարբած մարդ, որ նաւաստիի շոր ունէր հագին: Նա, շուտ-շուտ ծկլթալով մի երգ էր գրգռում, որը, մերթ շաչելով և մերթ կոկորդալին, ամբողջապէս հատ ընդ հատ ու կտրտած խօսքերից էր բաղկացած: Պարզ էր, որ դա ուս չէր:

Նրա ետեւը նստած էին երկու գջլտած, սևամազ, արևակէզ մոլղավան կանայք և նոյնպէս հարբած ձայնով մի բան ճրճում:

Ապա մթնում երևացին դարձեալ ուրիշ կերպտրանքներ, ամենքն էլ տարօրինակ գգգղուած, ամենքն էլ կէս հարբած, կանչվւտան, անխաղաղ...:

Գաւրիլայի սիրտը ճաքում էր մենակ: Ուզում էր, որ աղէն շուտով գայ: Իսկ պանդոկի մէջ աղմուկը միախառնում էր և թ: ում, թէ այդ մի ահագին կենդանի է բառաչում: Այդ կենդանին հարիւրաւոր տարբեր ձայներ ունէր, զայրագնած, կոյր զկուրայն կտրտւում էր որ այս քարէ փոսից դուրս պրծնի, բայց ելք չէր գտնում ազատուելու...: Գաւրիլան զգում էր, թէ ինչպէս մի հարբեցնող ու ծանր բանով լագեցնում է իւր մարմինը, որից գլուխն էր պտոյտ գալիս ու մթնում աչքերը, որոնք հետաքրքրութեամբ ու վախով խորումոր էին անում պանդոկի մէջ...:

Չելկաշն եկաւ և նրանք զրոյց անելով սկսան ուտել, խմել: Երրորդ բաժակի վրայ Գաւրիլան քէֆով ցաւ: Նա զուարթացաւ և ուզում էր մի հաճելի բան ասել աղին, որը - երևելի մարդ— առանց մի բան նկատելու, այսպէս համով ճաշ էր ուտեցրել նրան: Բայց բառերը, որ տլիքի նման կուտակուել էին նրա կոկորդի մէջ, չգիտես ինչու չէին պոկ գալիս լեզուի ծայրից, որ լանկարծ ծանրացել, չէր շարժւում:

Չելկաշը նայում էր նրան ու, հեգնօրէն ժպտալով, ասում.

— Բանդ պրծաւ... է՛էհ, խոխայ... հինգ բաժակով... բաս հնց ես աշխատելու:

— Ախպիր, — թոթովում էր Գաւրիլան: — Մի վախի: Ամօթով չեմ մնայ... այսինքն այ...: Արի մի քեզ պաչեմ... հը՞...:

— Լաւ, լաւ...: Ա՛ռ, մէկ էլ կոնծի:

Գաւրիլան խմում էր ու վերջապէս այն տեղը հասաւ, որ ամեն բան սկսաւ նրա աչքի առաջ հաւասարապէս, ալիքանման շորորալ: Սա դիւրական չէր և դրանից նրա սիրտն էր խառնում: Նրա գէմքը ապուշ-ողեւորուած արտայայտութիւն ստացաւ: Ուզում էր բան ասել, բայց ծիծաղելի կերպով միայն շրթունքներն էր ծփփացնում ու բառաչում: Ձեւկաշը, աչքը նրան յառած, նայում էր, կարծես մի բան էր մտաբերում, ու յորում էր բեխերն ու շարունակ, այժմ արդէն մռայլ ու չար կերպարանքով, ժպտում:

Իսկ պանդուկը մռնչում էր հարբած աղմուկ բարձրացրած: Մէկ նաւաստին, սեղանին յենած, քնել էր:

— Դէ վեր, գնանք, — ասաց Ձեւկաշը վեր կենալով: Գաւրիլան ուզում էր տեղիցը վեր կենայ, բայց չկարողացաւ և, պինդ ուշուկ տալով, հարբած մարդու անմիտ ծիծաղով ծիծաղեցաւ:

— Բանդ փթրուկ է, — ասաց Ձեւկաշը նորից նրա գէմը, աթոռի վրայ նստելով:

Գաւրիլան, բուլթ աչքերը աղին ձգած, շարունակ ծիծաղում էր: Իսկ աղէն աչքերը սևեռած, ուշադիր ու մտախոհ նայում էր նրան: Նա իւր առաջ տեսնում էր մի մարդ, որի կեանքը իւր, գայլի ճիրանն էր ընկել: Նա, Ձեւկաշն զգում էր, որ իւր ձեռքն էր այժմս այդ կեանքը և որ կողմ ուղենար կարող էր ծռել: Նա կարող էր փշրել այդ կեանքը, բայց կարող էր նաև դիւղական կանոնաւոր շրջանակի մէջ դնել: Ձեւկաշն իրեն տէր զգալով ուրիշի վրայ, զուարճանում էր և միտք

անում, թէ երբէք այս երիտասարդը խմելու չէ այն բաժակը, որ ճակատագիրը խմացրել էր իրեն, Ձեկաշին...: Եւ նա նախանձում ու ցաւում էր այս նորաբողբոջ կեանքի վրայ, ծիծաղում էր վրան և մինչև անգամ վշտանում մտածելով, թէ դա դարձեալ կարող է իրա նման մի ուրիշի ճանկն էլ ընկնել...: Եւ վերջ ի վերջոյ այս բոլոր զգացմունքները միախառնուեցան Ձեկաշի մէջ ու մի տեսակ հալրական և տիրական զգացմունք դարձան: Երիտասարդը նրա ափսոսն էր դալիս, բայց և իրանց պէտքն էր նա: Այն ժամանակ Ձեկաշը մտաւ Գաւրիլայի թւը և, քամակից ծունկովը թեթևակի հրհրելով, պանդոկի բակը հանեց, փայտի ստուերում պառկեցրեց, իսկ ինքը նստաւ շեղջի մօտն ու սկսաւ չիբուխ քաշել: Գաւրիլան փոքր ինչ շուռ ու մուռ եկաւ, մրթմրթաց ու քնեց:

II

— Հը՛ պատրանստ է, — ցած ձայնով հարցրեց Ձեկաշը Գաւրիլային, որ թիերի հետ էր:

— Էս ըոպէիս: Թին լաւ չի ամրանում, կողքի ցեցերը շարժւում են: Կարելի է թիով խփեմ, ամբացնեմ:

— Ձէ-չէ: Ձէն չդուրս գալ: Ձեռքով պինդ հուպ տուր, տեղը կընկնի:

Նրանք երկուսով սուս ու փուս կարգի էին ձգում իրենց մակոյկը, որ կապած էր մի նաւի քամակին: Այդտեղ մի ահագին նաւառորմիղ էր. կային բազմաթիւ առագաստանաւեր, որոնք կաշնի փայտ էին բարձած, և թրքական մեծ նաւեր, որոնք կիսով չափ դատարկած, բայց կիսով չափ էլ դեռ արմաւենի, սանդալ և նոճու հաստ կոճղեր էին բարձած:

Առւթ գիշեր էր, երկնքի երեսին շարժւում էին

փրչոտ ամպակոյտերի հաստ շերտերը. ծովը հանդարտ էր, սև ու ձէթի պէս թանձր: Նա աղի խոնաւ բոյր էր արձակում և նաւերի կողերին, ավերին խփուելով՝ քնքոյշ մրմնջում ու թեթեակի շարժում նաւակը: Ափից շատ հեռու, ծովի միջից բարձրանում էին նաւերի սև կմախքը՝ երկնքի մէջ ցցած բիշ-բիշ կայմերով, որոնց գագաթին գոյն-գոյն լապտերներ էին կախած: Ծովն անդրադարձնում էր լապտերների լոյսը. անթիւ գեղին բծեր սփռուած էին նրա վրայ: Դրանք շատ սիրուն դողդողում էին նրա համաչափ, և հզօրէն ուռ-չող փափուկ, կաթնա-սև, թաւշեայ կրծքի վրայ: Ծովը՝ քնած էր օրուայ աշխատանքից խոնջացած մշակի առողջ, խոր քնով:

— Գնանք, — ասաց Գաւրիլան թիերը ծովն իջեցնելով:

— Պատրաստ է: — Ձեւկաշը ղեկի մի զօրեղ հարուստ ծով մակուկը ձգեց նաւերի միջև եղած ջրի շերտի վրայ. մակուկը արագութեամբ անցաւ սահուն ջրի վրայով, և ջուրը թիերի բաղխիւնից կապտաւուն, Ֆոսֆորային լուսով փայլեց: Այդ փայլը, երկար ժապաւէնի նման, մեղմ լուսով, ոլորւում էր ղեկի ետևից:

— Հը. ո՞նց է գլուխդ. ցաւո՞ւմ է, — քնքշութեամբ հարցրեց Ձեւկաշը:

— Էլ մի տա... տրաքւում է...: Էս ըսկէիս մի քիչ ջուր անեմ, թրջեմ:

— Ինչի՞: Լաւն էն, վեր առ, ներսդ թրջիր, բալքի աւելի շուտ անցնի, — և նա շիշը Գաւրիլային երկարացրեց:

— Հա՛: Տէր ողորմեա...

Թոյլ կլթկլթոց լսուեց:

— Ի՛նչ է, ուրախացա՞ր հո... հերիք է, — կանգնուեցրեց նրան Ձեւկաշը:

Մակուկն, անձայն ու ճարպիկութեամբ նաւերի

միջև, պտույտներ անելով, նորից սլացաւ... Յանկարծ նա դուրս պրծաւ դրանց բազմութեան միջից, և նրանց առաջ բացուեց անսահման հզօր, փալլուն ծովը, որ գնում, կորչում էր կապուտակ տարածութեան մէջ, որտեղից դէպի երկինք էին բարձրանում լեռնացած ամպերը—դեղին բմբուլէ երիզը շուրթերին մանիշակակապոյտ ամպեր, սլլ և կանաչաւուն, ծովի ջրի գոյնի, և այն տաղտկալի արճճագոյն ամպերը, որոնք մարդուս միտքն ու հոգին ճնշող թախծալի, ծանր ստուերներ են տրձակում, նրանք դանդաղ-դանդաղ իրար վրայ էին բարձրանում և, մերթ միանալով, մերթ միմեանց առաջկտրուկ անելով, իրար էին խառնում իրենց գոյներն ու ձևերը, և իրենք իրենց կուլ գնում ու նորից կազմւում նորանոր, վեհ և մռայլ ձևերով... Եւ մի օրհասական բան կար այն անշունչ կոյտերի դանդաղ շարժման մէջ։ Թւում էր, թէ այնտեղ, ծովի ծայրին անչափ շատ է դրանց տեղը և թէ նրանք պէտք է միշտ այդպէս անտարբեր կերպով բարձրանան երկինք՝ բուրժ չար նպատակ ունենալով թոյլ չտալու որ քնէտծ ծովի վրայ երբէք երկինքը չփալլի իւր միլիօնաւոր օսկէ աչքերով—գոյնզգոյն աստղերով, որոնց կենդանի և անըջալին ցուքը վեհ ցանկութիւններ են գրգռում մարդկանց մէջ, որոնց սուրբ և մաքուր փալլը շատ թանկ է մարդկանց համար։

—Լաւ չի ծովը,—հարցրեց Ձեկաշը։

—Վատ չի։ Մենակ՝ վախ բան է,—պատասխանեց Գաւրիլան թիերով համաչափ և ուժով ջուրը բաղխելով։ Ջուրը հագիւ լսելի կերպով հնչում էր ու երկայն թիերի հարուածից ճիւփում, ճիւփում էր ու ամբողջապէս փալլում այդ ֆոսֆորային կապոյտ ջերմ լուսով։

—Վախ է։ Ա՛յ տխմախ...—ծաղրելով ասաց Ձեկաշը։

Նա, այդ գողն ու ցինիկը, սիրում էր ծովը։ Նրա

եռուն, նեարդային բնաւորութիւնը, ծարաւի տպաւորութեանց, երբէք յագուրդ չէր ստանում գիտելով այս անսահման, ազատ և հզօր մութ տարածութիւնը: Եւ նրա համար վիրաւորանք էր մի այդպիսի պատասխան լսել իւր հարցին ան բանի մասին, որ ինքը սիրում էր: Աեկի մօտ նստած, նա իւր թիով ճեղքում էր ջուրը, և այս թաւշեայ հարթութեան վրայ երկար ու հեռու գնալու փափագով լի՝ խաղաղ նայում էր առաջը:

Ծովի վրայ լինելիս նրա մէջ ծնւում էր մի լայն, ջերմ զգացմունք, որ գլխովին համակելով նրա հոգին, նրան փոքր ինչ մաքրում էր կեանքի ապականութիւնից: Նա գնահատում էր այդ և սիրում էր իրեն մաքրուած տեսնել այստեղ, ջրի և օդի միջև, ուր կեանքի խոհերն ու ինքը կեանքը միշտ կորցնում են՝ առաջինը — սուր բնաւորութիւնը, երկրորդը — արժէքը: Գիշերները ծովի երեսին մեղմ սահում է նրա քնէած շնչառութեան քնքոյշ շշուկը. այդ անըմբռնելի հունչը խաղաղութիւն է գեղում մարդուս հոգու մէջ և, շողմաբար զսպելով նրա չար ձգտումները, զօրեղ ցնորքներ է ծնում նրա մէջ...

— Բաս սարքն ուր է: Հէ,— լանկարծ հարցրեց Գաւրիլան չորս կողմը նայելով:

Ձեւկաշը ցնցուեց:

— Սմրքը: Նաւակի խելումն է:

— Եդ ի՞նչ սարք է, — նորից կասկածանքով հարցրեց Գաւրիլան:

— Ի՛նչ պիտի լինի...

Բայց Ձեւկաշն ամաչում էր իւր իսկական միտքը թաքցնելով այս երեխի առաջ սուտ ասի, և նրա ափսոսն էին գալիս իւր խոհերն ու զգացմունքները, որ այս տղան իւր հարցմունքով ոչնչացրել էր: Նա բարկացաւ: Նրան ծանօթ էրեցքը, որ զգում էր կրծքում ու կոկորդում, զրգուեց նրան և նա ազդու և չոր-չոր ասաց.

—Գիտես ինչ կալ, դու նստում ես նստի տեղդ։ Քեզ չվերաբերող բանի մէջ մի խառնուի։ Քեզ բռնել եմ թի քաշես—դէ, թի էլ քաշի։ Թէ ուր չանա ես թափելու— փիս կլինի։ Հասկացար...

Մի բոսլէ մակոյիլը ցնցուեց ու կանգ առաւ։ Թիե-րը ջուրը վրփրացնելով մնացին ջրի մէջ, և Գաւրիլան անհանգստացած սկսաւ նստած տեղը տրոր-տրոր գալ։

—Շարժիր։

Թունդ հայհոյանքը օդը շարժեց։ Գաւրիլան թիե-րը շարժեց։ Մակոյին ասես թէ վախեցաւ և, ջուրն աղմկալից ճեղքելով, արագ, նեարդալին ցնցումներով առաջ գնաց։

—Մէկ չափի...:

Ձելկաշը, առանց թին ձեռքից բաց թողնելու և իւր սառն աչքերը Գաւրիլայի սպրդնած, դողդողացող շրթունքներով դէմքին մեխած, վեր կացաւ, կանգնեց տեղից։ Մէջքը ծռած, դէպի առաջ խոնարհած, նմանել էր կատուի, որ պատրաստ է թռիչք անելու։

Լսելի էր ատամների չաբացած կրճտոց ու մի ինչ որ ոսկորների թուլ չրխկոց։

—Ո՞վ է կանչում,—լսուեցաւ ծովից մի դաժան ձայն։

—Դէ, շարժի մի քիչ, իժի ծնունդ... կամաց թիե-րի ձայնը... կսպանեմ էս շանը...։ Դէ, շարժի...։ Մէկ, երկու։ Հապա։ Մի ձայն հանի... և՛ կջարդեմ,—թըշ-շում էր Ձելկաշը։

—Աստուածածին...Մարիամ,—շշնչում էր Գաւրի-լան վախից և ուժով աշխատելուց թուլացած ու դողդո-ղալով։

Մակոյիլը սահուն կերպով շուռ եկաւ ու սկսաւ գնալ նաւահանգստի կողմը, ուր լապտերների լոյսերը միաւորուած, բազմադոյն խումբ էին կազմել և երե-ւում էին կայմերի սիւները։

—Հէյ, Եդ ո՞վ է գողուում,—լսուեց նորից:

Այժմ ձայնը աւելի հեռուէից էր գալիս, քան թէ առաջին անգամ: Ձեւկաշը հանգստացաւ:

—Բարեկամ, դու ինքզ էս գողացողը,—ասաց նա դէպի ձայների կողմը, ապա դարձաւ դէպի Գաւրիլան, որ դեռ աղօթք էր փսփսում.—Դէ, ախպեր, քու բաղդդ էր: Թէ որ էդ դեւերն ետեւներէցս ընկնէին—պրծել էիր: Հասկանո՞ւմ ես: Ես քեզ իսկոյն... ձկների կուշտը...:

Այժմ, երբ որ Ձեւկաշն արդէն հանդիստ ու մինչև անգամ բարեհոգի եղանակով էր խօսում, Գաւրիլան, որ վախիցը դեռ գողգողում էր, աղաչեց.

—Եկ դու ինձ բաց թող: Աստուծու սիրուն լինի, բաց թող: Որտեղ ուզում է լինի, ինձ ամի հանի: Վայ-վայ-վայ...: Հոգով-մարմնով կորայ...: Դէ, արի դու Աստուածդ միտդ բեր, ինձ բաց թող: Ես քնչ եմ արել քեզ: Էս բանը չեմ կարող...: Կեանքումս էսպիսի բաների մէջ չեմ եղել...: Առաջին անգամս է...: Տէր Աստուած: Հոգիս պիտի կորցնեմ: Այս ո՞նց ինձ խաբեցիր, ախպեր. հը՞, Մեղք է հոգուդ...: Ձէ՞ հոգիդ կորցնում ես...: Ա՛յ քեզ բան...:

—Ի նչ բան,—խստութեամբ հարցրեց Ձեւկաշը.—հը՞: Դէ, ասա, քնչ բան:

Երիտասարդի վախը նրան զուարճացնում էր, և նա հրճւում էր թէ Գաւրիլայի վախովը և թէ այս բանովս թէ—տես, ինչ հուժկու մարդ է Ձեւկաշը:

—Մուժ բաներ են, ախպեր...: Աստուծու խաթրին, ինձ բաց թող...: Եւ քնչ եմ արել քեզ... հը՞...: Հոգի-ջան...:

—Հերիք է, լռի: Որ հարկաւոր չլինէիր, չէի ել վերցնի: Հասկացա՞ր.—դէ, լռի:

—Ա՛յ Աստուած,—լաց լինելով հառաչեց Գաւրիլան:

—Դէ, դէ... գլխիս լաց լինող պէտք չէ,—ընդհատեց նրան Ձեւկաշը:

Բայց Գաւրիլան այժմ արդէն չէր կարողանում իրեն զսպել և, կամաց հեկեկալով, լաց էր լինում, քիթը սրբում, նստարանի վրայ նստած տեղը շարժւում, բայց և ուժով, յուսահատաբար թիավարում։ Մակոյկը սլաքի նման թռչում էր։ Ճանապարհին դարձեալ դիմացները ելան նաւերի կոյտեր, և մակոյկը, նաւերի արանքում ջրի նեղ շերտերի վրայ տանտիւլիկի պէս սլտոյտ-սլտոյտ անելով, նորից կորաւ նրանց միջև։

— Հէյ, դու, լսիր։ Որ քեզ բան հարցնող լինի — տես, թէ որ ուզում ես սաղ մնալ, սկի բան չասես։ Հասկացա՞ր։

— Ե՛հ... — յուսահատ հառաչեց Գաւրիլան ի պատասխան խիստ սլատուէրին և դառնութեամբ աւելացրեց. — Իմ բանս պրծած է...

— Մի ոռնա, — խստութեամբ շշնջաց Չեղկաշը։

Գաւրիլան այդ շշուշի վրայ բոլորովին կորցրեց որեւիցէ բան մտածելու ընդունակութիւնը և, վտանգի սառն նախազգացումով բռնուած, մեռածի նման էր։ Նա մեքենաբար թիերն իջեցնում էր ջրի մէջ, լետ կռանում, հանում էր ջրից, նորից իջեցնում և սաղ ժամանակը իւր տրեխներին նայում։

Ալիքների քնամած մրմունջը մռայլ ղողանջում էր, և մարդու վրայ սարսափ ձգում։ Ահաւասիկ նաւահանգիստը...։ Նրա գրանիտեայ պատի միւս կողմը լսում էին մարդկանց ձայներ, ջրի ճղփիւնը, երգ, բարակ սուլոց...

— Կաց, — շշնջաց Չեղկաշը։ — Բաց թող թիերը։ Զեռներդ պատին դէմ տուր։ Կամաց, անպիտան...։

Գաւրիլան ձեռները սահուն քարերին դէմ տալով մակոյկը պատի երկարութեամբ առաջ տարաւ։ Մակոյկը քարի վրայ բուսած լորձին քսուելով անձայն առաջ էր գնում։

—Կանգնի... Թիերն ինձ տուր. էստեղ տուր։ Գլխագէրդ որտեղ է. պարկո՞ւմդ է։ Պարկդ ինձ տուր. դէհ, շուտ արա, տուր։ Ես, ախպէր ջան, նրա համար եմ առնում, որ չփախչես...։ Ել հիմի չես փախչի։ Առանց թիերի գուցէ ճար անէիր, փախչէիր, բայց առանց գլխագրի կվախես։ Սպասիր էստեղ։ Բայց որ ձէն ես հանել, է, տես—ծովի տակ կգտնես ինքդ քեզ...։

Եւ յանկարծ ձեռներով մի բանից բռնած Չելկա- ջըն օդի մէջ բարձրացաւ և պատի վրայ անհետացաւ։ Գաւրիլան ցնցուեցաւ...։ Այս բանս խիստ արագ եղաւ։ Նա զգում էր, թէ ինչպէս վրայից կամաց-կա- մաց վերանում է այն անիծուած ծանրութիւնն ու վախը, որ զգում էր այդ թաւարեխ լղար գողի ներ- կայութեանը...։ Պէտք էր փախչել...։ Եւ նա, ազատ շունչ քաշելով, չորս կողմը նայեցաւ։ Չախ կողմը բար- ձրացած էր կայմերից զուրկ մի նաւի սև կմախք, մի ահագին դադաղ—մարդազուրկ ու դատարկ...։ Նաւի կողերին հասցրած ալիքներէ ամեն մի բաղդումը խուլ, հնչական արձագանք էր առաջացնում, որ ծանր հա- ռաչի էր նմանում։ Աջ կողմում ջրի վրայով սառն ու ծանր օձի նման ձգուած էր ալիսակալի քարէ խոնաւ պատը։ Ետևումն էլ երևում էին ինչ որ սև նաւակը- մախքներ, իսկ առաջը, պատի ու այդ դադաղի միջև, երևում էր լուռ, անապատացած ծովը, որի վրայ սև ամպեր էին կախ ընկել։ Եւ դրանք, ահագին ու ծանր, դանդաղելով շարժւում էին և խաւարից արձակում ի- րանց սարսափը, պատրաստ իրենց ծանրութեամբ ջրնջ- խելու մարդու։ Ամեն ինչ սառն էր, սև, չարագու- շակ։ Սարսափը պատեց Գաւրիլային։ Այս սարսափն ա- լելի վատ էր, քան Չելկաշի ազդածը. դա պինդ գրը- կեց Գաւրիլայի կուրծքը, վեհերկոտ մի կոշտ դարձրեց ու մեխեց մակոյկի նստարանին...։

Իսկ շուրջն ամեն ինչ լուռ էր։ Բացի ծովի հա-

առջից ոչ մի ձայն. և թւում էր, թէ հէնց այն է որ այդ լուռութիւնը պիտի պայթէր մի տեսակ զարհուրելի, կատաղի — բարձրագոյն կերպով, մի այնպիսի ձևով, որ ամբողջ ծովը մինչև լատակը պիտի դղրդացնէր և ծովային անապատի մէջ շաղ տար այս բոլոր սև նաւերը: Ինչպէս առաջ, այժմ էլ ամպակոյտերը դանդաղ ու տաղտկալի սահում էին երկնքի երեսին, բայց ծովից աւելի և աւելի բազմութեամբ էին բարձրանում դըրանք և, երկնքին նայելով, կարելի էր կարծել, թէ դա էլ ծով է, բայց միև քնած, խաղաղ ու հարթ ծովի վրայ շուռ ընկած խռովայուզ ծով: Ամպերը նման էին գէպի երկիրս դիմող ալիքների՝ որոնց ալևոր գանգուր կատարները ցած էին ուղղած, վհերի՝ որոնցից քամին պոկել, դուրս էր հանել այդ ալիքները, և նոր-նոր կազմուող ծուփերի, որոնք դեռ կատաղութեան և զայրոյթի կանաչաւուն փրփուրով չեն ծածկուած:

Գաւրիլան իրեն բոլորովին ճնշուած էր զգում այս մռայլ խաղաղութեամբ ու գեղով, նա զգում էր, որ ուղում է իւր աղային շուտով տեսնել: Հապա եթէ աղան այնտեղ մնայ...: ժամանակը շատ ծանր էր անցնում, աւելի ծանր, քան երկնքի ամպերն էին շարժւում...: Եւ ժամանակ առ ժամանակ լուռութիւնն աւելի չարագուշակ էր դառնում...: Բայց ահա ալիսակալի ետեւը լսուեց ճղփիւն, խշշոց ու շշուկի պէս մի բան Գաւրիլային թւում էր, թէ էն է, պիտի մեռնի...:

— Հէյ, Քնած ես: Բռնիր... զգոյշ..., — լսուեց Չելկաշի խուլ ձայնը:

Պատի վրայից մի ծանր ու խորանարդ բան էր ցած գալիս: Գաւրիլան այդ բանը մակոյկի մէջ առաւ: Այդպիսի մէկ հատ էլ իջաւ: Այնուհետև պատի լայնքով ձգուեց Չելկաշի երկար կերպարանքը, չգիտես որտեղից դուրս եկան թիերը, Գաւրիլայի ոտքերի մօտ

ընկաւ նրա տոպրակը, և Ձեկաշը, ծանր-ծանր շունչ առնելով նստաւ դեկի մօտ:

Գաւրիլան նրան նայելով ուրախ ու վեհերկատ ժպտում էր:

— Յոգնեցանք, — հարցրեց նա:

— Առանց դրան կլինէ՞, հորդուկ: Դէ, հասա թիերին մի լաւ ոյժ տուր...: Լաւ օգուտ ունեցար, ախպեր ջան: Բռնի կէսն արել ենք: Այժմ պէտք է գետերի աչքի տակովն անց կենալ, իսկ լեռոյ փողդ ստացիր ու գնա քու Մաշկայիդ կուշտը: Գու Մաշկա ունի՞ս: Հէ, տղայ:

— Ձէ-է:— Գաւրիլան բոլոր ոյժը թափում էր և աշխատում կրծքով, որպէս փուքս, և ձեռներով — որպէս պողպատեայ զսպանակ: Ջուրը մալոյկի տակ քըլքըլում էր, և դեկի ետեւից ընկած կապոյտ շերտն այժմ աւելի լայն էր: Գաւրիլան մի անգամից քրտնքակոյ էր եղել, բայց դարձեալ շարունակում էր բոլոր ուժովը թիավարել: Այս գիշեր երկու անգամ սաստիկ ահի մէջ լինելով, վախենում էր թէ երրորդ անգամն էլ լինի, և նա մի բան էր միայն ցանկանում — շուտ վերջացնել այս անիծուած աշխատանքը, ցամաք դուրս գալ ու փախչել այս մարդուց, քանի դեռ նա իրեն իսկապէս չէ սպանել կամ բանդ ընկնելու պատճառ չի եղել: Նա վճռեց ոչ մի բանի վրայ չխօսել հետը, ամենևին չընդգիմանալ, ինչ որ հրամայէ՝ ամեն բան անել, և, եթէ յաջողուի սաղ-ոսլամաթ ազատուել, հէնց վաղն ևեթ Նիկողայոս Հրաշագործի համար պատրաքանել տալ...: Նրա կրծքից ուզում էր դուրս պրծնի ջերմ աղօթքը...: Բայց նա իրեն բռնում էր, շոգեմեքենայի նման հեռւում և, աչքի տակովը Ձեկաշին նայելով, լուռ մընում:

Իսկ Ձեկաշը չոր-չոր, երկար հասակով, գէպի առաջ ծռուած, թռչել-գնալու պատրաստ թռչունի նը-

ման, իւր բազէի սուր աչքերով նայում էր մակուկի առջևը խաւարի մէջ և, իւր գիշատիչ, սապատաւոր քիթը դէս ու դէն անելով, մի ձեռքով պինդ բռնած էր զեկի կոթը, իսկ միւսով քաշքշում էր բեխը, որը ցընցւում էր ժպիտներից, որոնք շարունակ ծռմռում էին նրա շրթունքները։ Ձեւկաշը գոհ էր իւր աջողութիւնից, գոհ էր իրենից և այս երիտասարդից, որը իրենից սաստիկ վախեցել իւր ստրուկն էր դարձել։ Նա այժմունանից արդէն բերկրանք էր զգում վաղեման մեծ քէֆի համար, իսկ այժմ զուարճանում էր իւր ուժով և որ կարողացել էր ստրկացնել այդ ջահէլ, թարմ երիտասարդին։ Նա դիտում էր, թէ ինչպէս սա աշխատում էր, և խեղճ տղան նրա փսոսն եկաւ, ու կամեցաւ նրան սիրտ տալ։

— Հէյ,— ցած ձայնով խօսեց նա քմծիծաղ տալով։

— Շատ վախեցար, հը՞։

— Ո... չինչ...,— հոգոց հանեց Գաւրիլյան ու կոկորդը մաքրեց։

— Ել հմի թիերին շատ զօր մի տալ։ Պրծանք։ Մենակ մի տեղ մնաց, էն էլ որ անցանք...։ Հանգըստացի։

Գաւրիլյան հլու թեամբ հնազանդեցաւ, շաբկի թեւով երեսի քրտինքը սրբեց և թիերը նորից ջրի մէջ թողեց։

— Դէ, թիերը կամացուկ շարժի։ Տես ջուրը ձէն չհանի։ Պէտք է մի դարպասից էլ փախչենք։ Կամաց, կամաց...։ Բէ չէ, ախպեր ջան, էստեղ մարդիկ շատ թունդ են։ Չախատիդ էնպէս կտրաքացնեն, որ սկի ձէնդ չդուրս գալ։

Այժմ արդէն մակուկը ջրի վրայով գողէգող, բոլորովին անձայն էր առաջ գնում։ Միայն թիերից ծովի մէջ թափւում էին կապտագոյն կաթիլներ և նրանց կաթած տեղում նոյնպէս կապտաւուն բծեր էին առա-

ջանում: Գիշերը քանի գնում աւելի ու աւելի լուռ և խաւար էր դառնում: Այժմ արդէն երկինքն ալեծովի ծովի չէր նմանում — մութ-մութ ամպերը, անշարժ ու ներքև կախ ընկած փռուել էին երկնքի երեսին և համաճառասար, ծանր վարագործի նման ծածկել նրան: Իսկ ծովն աւելի էր խաղաղել, սեւացել ու աւելի զօրեղ կերպով էր բուրում ջերմ, աղի հոտը և այլ ևս առաջուայ նման այնքան լայն չէր թւում:

— Ախ, ինչ լաւ կլինէր, որ անձրև գար, — շշնջաց Ձելիաշը: — Էնպէս կանցնէի՞ք, ոնց որ փայտի քամակում լինէինք:

Մակոյկից աջ ու ձախ սև ջրի միջից ցցուեցան ինչ որ նաւաշէնքեր՝ անշարժ, մռայլ ու նոյնպէս սև: Դրանցից մէկի վրայ շարժւում էր մի լոյս, մէկը լապտերը ձեռին ման էր գալիս: Ծովը, նրանց կողերը շուրջով, աղերսալի ու խուլ ձայն էր հանում, իսկ դրանք էլ գրգռալի ու սառը արձագանք տալով, կարծես վիճում էին հետը և չէին ուզում մի ինչ որ բան զիջել նրան:

— Պահապանները..., — հազիւ լսելի ձայնով ասաց Ձելիաշը:

Այն րոպէից, որ նա պատուիրել էր թիւերը կամաց շարժել, սուր սպասողական դրութիւնը նորից պաշարել էր Գաւրիլային: Նա ամբողջապէս առաջ, խաւարի մէջ էր մեկնուել, և նրան թւում էր, թէ իւր մարմինը մեծանում է, — օսկրներն ու ջղերը բուրժ ցաւ պատճառելով ձգւում, երկարում էին, գլուխը, միմիայն մի մտքով պաշարուած, ցաւում էր, մէջքի մորթը ցընցւում, իսկ ոտքերին մանր, սուր և սառն ասեղներ էին ցցւում: Լարուած ուշադրութեամբ խաւարի մէջ նայելուց նրա աչքերը պէծպծին էին տալիս, և նա ընդհատ ընդհատ սպասում էր, թէ հէնց էն է մի բան դուրս կգայ և կգողայ նրանց. «կացէք, գողեր»:

Եւ այժմ, երբ Զելկաշը շնորհաբար «պահապանները»,
 «Գաւրիլյան ցնցուկը» — սուր, կիզող միտքն անցաւ նրա
 միջով, անցաւ ու բաղխեց նրա պինդ լարուած ջղերին,
 — նա ուզում էր գոռալ, օգնութեան կանչել... Նա
 արդէն բաց էր արել բերանը, տեղիցը մի քիչ վեր կա-
 ցել, կուրծքը ուռցրել, օդ հաւաքել, բերանը բացել...
 Բայց յանկարծ, սարսափահար եղած, հէնց գիտենաւ
 մտրակահար եղած, աչքերը փակեց ու նստարանից
 ցած գլորուեցաւ:

... Մակոյկի դիմացը, հեռաւոր հորիզոնի վրայ
 ծովի սև ջրի միջից դուրս եկաւ մի ահագին հրա-կա-
 պայտ սուր, դուրս եկաւ, ճեղքեց գիշերուայ խաւարը,
 իւր սուր բերանով սահեց, անցաւ երկնքի ամպերի վը-
 թայից և լայն կապուտ շերտ կազմած փռուեցաւ ծովի
 երեսին: Փռուեցաւ, և նրա փայլուն շերտի վրայ խա-
 ւարի միջից դուրս եկան մինչ այդ անտեսանելի մնա-
 ցած սև, լուռ, գիշերային փառահեղ մառախուղով պա-
 տած նաւեր: Թուում էր, թէ դրանք երկար ժամանակ
 մնացել էին ծովի յատակում, ուր փոթորկի հզօր ուժն էր
 մղած, և ահա այժմ, ծովի ծնունդ հրեղէն սուրի հրամա-
 նով, — դուրս եկան յատակից, որպէս զի դիտեն երկինքն
 ու իսկ ամենը, որ ջրի երեսին էր գտնուում... Նաւե-
 րի թուկերը բռնել էին կայմերի չորս բոլորքը՝ նման
 կաշուէն ջրախոտերի, որոնք այս սև հսկաների հետ
 միասին ծովի յատակից դուրս գալով, իրենց ցանցով
 խճճել էին նրանց: Եւ դա, այդ կապուտ սուրը, ծովի
 երեսից նորից բարձրացաւ դէպի երկինք, փայլատակե-
 լով բարձրացաւ, նորից ճեղքեց գիշերը և նորից փը-
 ռուեցաւ արդէն մի ուրիշ ուղղութեամբ: Եւ դարձեալ
 այնտեղ, որտեղ փռուեցաւ, խաւարի միջից դուրս սո-
 ղացին նաւերի կմաղքները, որ մինչ այդ անտեսանելի
 էին մնում:

Զելկաշի մակոյկը կանգ առաւ և, կարծես տատա-

մասձ, օրօրւում էր ջրի երեսին: Գաւրիլան, ձեռներով երեսը ծածկած, պառկած էր լատակին, իսկ Ձելկաշը թիով բոթում էր նրան և կատաղաբար, բայց ցած ձայնով տղում:

— Յիմար, այդ մաքսատան շրջիկ նաւն է... Այս էլէքտրական լապտեր է... Վեր կաց, ախմախ: Էս բոպէիս մեր վրէն էլ լոյսը կքցեն... Աւանակ, ինձ էլ կկորցնես, ինքդ էլ կկորչես: Դէ...:

Եւ վերջապէս, թիակի սուր ծայրի հարուածներից մէկը միւսներից աւելի ուժով իջաւ Գաւրիլայի մէջքին, նա վեր թռաւ, աչքերը բաց անելու սիրտ չունենալով, նստեց նստարանի վրայ և, խարխափելով թիերը գտաւ ու մակդին առաջ շարժեց:

— Կամաց: Ձէ կսպանեմ: Դէ, կամաց...: Այ քեզ յիմար, գրողը տանի քեզ...: Ի՞նչ էիր վախենում: Հը՞: ալլանդակ...: Լապտեր ու հայելի է— ուրիշ ոչինչ: Թիերդ կամաց...: Թթուած մուրթ...: Հայելին դէս-դէն են շարժում ու ծովը լուսաւորացնում, որ տեսնեն— թէ ինձ և քեզ նմաններ չկան ծովի վրայ: Մտիկ են տալիս, որ ապրանք չփախցնեն: Մի վախի, տղայ, լոյսը մեզ չի հասնի: Այժմ մենք...: — Ձելկաշը լաղթական կերպով չորս բոլորքը նայեցաւ: — Պրծաւ, դուրս եկանք...: Թիւհ...: Շատ բաղդաւոր ես էլել, այ ախմախ...:

Գաւրիլան լուռ էր, թիավարում էր ու, ծանր շունչ քաշելով, ծուռ-ծուռ նայում այն կողմը, ուր շարունակ բարձրանում ու իջնում էր այդ հրեղէն սուրբ: Նա ամենեւին չէր կարողանում հաւատալ, որ դա լուսամփոփաւոր լապտեր է: Կապտագոյն սառը լոյսը, որ խաւարը կտրատելով ծովին արծաթի գուն էր տալիս, մի անբացատրելի բան ունէր իւր մէջ, և Գաւրիլան դարձեալ սրտամաշ վախի մէջ ընկաւ: Եւ դարձեալ նախազգացումը ճնշում էր նրա կուրծքը: Նա

Թիւովարում էր մեքենաբար և շարունակ կուէ գալիս, անես թէ վերևից հարուածի էր սպասում, և ոչինչ, ոչ մի ցանկութիւն չկար այլ ևս նրա մէջ — նա դատարկ էր և հոգուց զուրկ: Այս գիշերուայ յուզումներն ամեն մարդկային ինչ կրճել, վերջացրել էին նրա միջից:

Իսկ Չելկաշը նորից յաղթանակում էր — կատարեալ աշողուժիւն...: Նրա զօրեղ ցնցումների սովոր նետադներն արգէն հանգստացել էին: Հեշտանքով դողդոջում էին նրա բեխերը և օջաբերի մէջ ագահութեան կրակներ լորրոճւում: Նա շատ լաւ էր զգում իրեն, ատամների արանքից զվշկացնում, ծովային խոնաւ օդը խորը ներս քաշում, չորս կողմը նայում ու, երբ աչքերը կանգ էին առնում Գաւրիլիայի վրայ, բարեսրտութեամբ ժպտում:

Քամի բարձրացաւ և զարթեցրեց ծովը, որի վրայ յանկարծ մանր-մանր կոհակներ խաղացին: Ամպերն ասես թէ աւելի բարակել ու թափանցիկ էին դարձել, բայց բոլոր երկինքը պատած էր ամպերով: Չնայելով որ քամին, թէպէտ դեռ թեթեւ, ազատ թռչում էր ծովի վրայ, բայց էլի ամպերը մնացել էին անշարժ և կարծես մի սոսկական, տաղտուկ բան էին միտք անում:

— Դէ, ախպեր ջան, ժամանակ է, ուշքի արիւնէնց գիտենաս հոգիդ ջանիցդ հուպ տուել, գուրս են հանել, մենակ մէկ տոպրակ են թողել ոսկրներ լցրած: Սիրելի բարեկամ...: Ել ամեն բան պրծանք: Հէյ...:

Բայց և այնպէս Գաւրիլիային հաճելի էր մարդու ձայն լսել, թէկուզ այդ Չելկաշի ձայնը լինէր:

— Լսում եմ, — կամացուկ ասաց նա:

— Բոս լաւ: Վախկոտ...: Արի դու ղեկը բռնի, իսկ ես թի քաշեմ: Բեզարեցիր հալբաթ:

Գաւրիլան մեքենաբար տեղը փոխեց: Երբ որ Չել-

Վաշը, տեղերը փոխելիս, նրա երեսին նայելով նկատեց, որ խեղճ տղան դողդոջուն ոտներով վրայ կանգնած տեղը տատանւում է, սկսաւ աւելի ևս խղճալ նրան: Նա նրա ուսը թոթուեց:

— Հը', հը', մի վախի: Դէ լաւ էլ փող աշխատեցիր ախր: Ես քեզ, ախպեր ջան, շատ կտամ: Մի քանակ հնգանոց կուզեմ, հա:

— Ինչ... ոչինչ պէտքը չէ: Միայն թէ ափ դուրս գալի...

Զելկաշը թափ տուաւ ձեռքը, թքեց ու սկսաւ թիւովարել՝ թիերը իւր երկայն ձեռներով շատ լետ ձգելով:

Ծովը զարթնեց: Նա խայտում էր մօնը ալիքներով—ծնունդ էր տալիս նրանց, փրփուրի երիզով զարդարում, միմեանց բաղխում ու մանրիկ փոշի դարձնում: Փրփուրը հալչելով ֆշշում էր ու հառաչում,— և շուրջ ամեն ինչ լի էր ներդաշնակ շշուկով ու ճրդփիւնով: Խուարն արես թէ աւելի առուգացած լինէր:

— Դէ, դու ինչ ասա...,— խօսեց Զելկաշը, — հիմի վզնաս տուն, կպտակուես, կսկսես գետինը վարել, ցորեն ցանել, կինդ երեխերք կբերի, ուտելիքի պակասութիւն կունենաս. դէ, սաղ կեանքդ ջանդ պիտի դուրս գայ...: Հը', ի՞նչ կեանք է սա: Ի՞նչ համ կայ դրա մէջ:

— Ի՞նչ համ պիտի լինի, — վհերկոտութեամբ ու ցնցուելով պատասխանեց Գաւրիլան, — էլ ի՞նչ խօսեմ...

Տեղ-տեղ քամին պատառում էր ամպերը և պատառումներից նայում էին երկնքի կապույտ կտորները՝ մի-երկու աստղով զարդարուն: Աստղերն անդրադառնալով ծովի մէջ, թռչկոտում էին ալիքների վրայ ու մէկ անհետանում, մէկ՝ նորից փայլում:

— Դէպի աջ բռնի, — ասաց Զելկաշը: — Ես է, շուտով կհասնենք: Հայդա... Պրծանք: Լաւ շահեցանք:

Տեսա՞ր ինչ բան է... Մէկ գիշերուաւ մէջ—կէս հազար չանչեցի. հը. ո՞նց է:

—Կէս հազար,—կասկածանքով երկարացրեց Գաւրիլան, բայց իսկոյն էլ վախեցաւ ու ոտքով հակերին խփելով շտապով հարցրեց.—էս ի՞նչ բան է որ:

—Էս—սբրուշում է: Թանկնոց բան: Սաղը որ իրա գնով ծախելու լինես, հազարը կանց կենայ: Եհ, ասենք ես էժան եմ գին դնում...: Լաւ չէր...:

—Հմ... հա՛մ, —հարցական կերպով երկարացրեց Գաւրիլան:—Երնէկ մի էսքան բան էլ իմ ձեռս ընկնէր,—հառաչեց նա միտքը բերելով գիւղը, իւր ամբողջ աղքատիկ տնտեսութիւնը, նրա կարիքները, իւր մօրը և բոլոր այն հեռաւոր, սրտին մօտիկ բաները, որոնց խաթրու ինքը աշխատանքի էր դուրս եկել, որոնց խաթրու այսքան տանջուել էր գիշերս: Նրան պաշարեցին լիշողութիւնները իրենց գիւղի մասին, որը ոլորկ սարի վրայով ձգուած էր դէպի թխտենու, սպիտակ ուռենու, վազենու, վայրի կեռասենու անտառի մէջ ծածկուած գետակը... Այս լիշողութիւնները ջերմացրին նրան և մի քիչ սիրտ տուին:—Եհ, ինչ բան կլինէր... — թախծալի յոգսց հանեց նա:

—Ի՛նչ խօսք... կարծում եմ իսկոյն երկաթուղի կը նստէիր ու թռի տուն...: Ու ո՞նց աղջկեքքը պիտի սիրէին քեզ, Լուի, ո՞նց...: Ո՛րը կուգես ջոկի: Տուն կշինէիր... էհ, ասենք, տուն շինելու համար փողը մի քիչ պակաս կգար...

—Դրուստ ես ասում... տուն շինելու համար պակաս կգայ: Մեզանում փէտը թանկ է:

—Ե, ի՞նչ արած: Հինը կթազացնէիր: Ո՛նց է, ձի ունի՞ս:

—Ձի: Ունենալով ունիմ, բայց շատ է ծեր... անպիտանը:

—Դէ, ուրեմն ձի կառնէիր: Մի լա՛աւ ձի. կով...

ոչխարներ... Ամեն տեսակ հաւեղէն... հը՞:

— Էլ մի ասի...: Որ էդպիսի մի բան լինէր: ՕՖ, Աստուած ջան. ինչ կեանք կունենայի...:

— Հմ-հա... ակալեր-ջան, ոչինչ, եօլա կգնայիր...: Ես էլ եմ այդ բանում մի քիչ զատ հասկանում: Ես էլ եմ մի վտիտ ինձ համար բուն ունեցել...: Հէրս գեղի մէջ առաջի հարուստներից էր...:

Ձեկաշը դանդաղ թիավարում էր: Մակուկը տատանւում էր ալիքների վրայ, որոնք խփում էին նրա կողերին, և հազիւ հազ մութ ծովի վրայ առաջ գնում, մինչ ծովը քանի գնում աւելի ու աւելի է կայտառում: Երկու հոգի, ջրի երեսին օրօրուելով ցնորքների մէջ էին թողուել և մտախոհութեամբ չորս բոլորքը նայում: Ձեկաշը դիտմամբ էր գիւղի մասին խօսք բաց արել, որ Գաւրիլիային մի քիչ սիրտ տայ ու հանգրստացնի: Սկզբում նա խօսում էր ու քթի տակ ծիծաղում, բայց լետոյ խօսակցին կշտամբելով ու յիշեցնելով գիւղական կեանքի քաղցրութիւնները, որոնցից ինքը վաղուց է յուսախաբ եղած. մոռացել էր այդ ամենը և միայն այժմս միտքը բերել — նա կամաց կամաց խորացաւ, և փոխանակ որ երիտասարդին հարց ու փորձ անէր նրանց գիւղի և նրա գործերի մասին, ինքն էլ չնկատելով այդ, սկսաւ ինքը պատմել.

— Գիւղացու կեանքի մէջ, ակալեր ջան, առջի բանը ազատութիւնն է: Ինքդ քու գլխի տէրն ես: Քու տունդ ունիս — թէկուզ մի զատ էլ չարժի — էլի քոնն է: Քո հողդ ունիս — թէկուզ մէկ ավի տեղ լինի — էլի քոնն է: Քու հաւդ է, քու ձուն, քու խնձորը: Ի՞նչ քու հողի թագաւորն ես...: Մէկ էլ կարգ կայ, կանոն կայ... Առաւօտը որ վեր կացար — գործ կայ... գարնանը մի տեսակ գործ, ամառը ուրիշ, աշնանը, ձմեռը — էլի ուրիշ: Ուր էլ որ գնաս, վերջը քու տունդ կշտոնաս: Տաք... Հանգիստ...: Հօ թագաւոր ես: Էնպէս չի, —

ողեւորուած վերջացրեց Չելկաշը գիւղական լարմարութիւնների ու իրաւունքների երկար շարքը, և չգիտես ինչու մոռացաւ պարտաւորութիւնները լինել:

Գաւրիլան հետաքրքրութեամբ նայում էր նրան ու նոյնպէս ոգեւորւում: Նա որ խօսակցութեան ժամանակ արդէն մոռացել էր, թէ ում հետ էր իւր գործը և իւր առաջ տեսնում էր միայն իրեն պէս մի գեղացի, որը շատ սերունդների քրտինքովը կպած էր հողին, մանկական լիշողութիւններով կապուած էր նրա հետ, բայց ինքնակամ կերպով անջատուած էր և դրա համար էլ իւր արժանի պատիժը կրած:

— Եդ ուղիղ ես ասում, հոգի ջան: Ախ, շատ ուղիղ: Դէ, հիմի քեզ մտիկ արա, քնչ ես դու առանց հողի. հը...: Հողը, ախպեր ջան, ոնց որ հարազատ մօրդ, իր օրում չես մոռնայ:

Չելկաշը մտքի մէջ ընկաւ...: Նա զգաց իւր կրծքի կիզիչ գրգռւը, որը դուրս էր գալիս հէնց որ մէկը նրա ինքնասիրութեանը — անհաշիւ խիզախութեան ինքնասիրութեանը — կպչում էր, մանաւանդ երբ այդ մէկը իւր աչքում արժէք չունէր:

— Դուս ես տալիս..., — ասաց նա կատաղաբար. — չլինի՞ կարծում ես, թէ էս ամենը ես դրուստ եմ ասում...: Ոնց չէ, տես, պինդ բռնի...:

— Զարմանք մարդ ես, ճշմարիտ..., — դարձեալ կոտորեցաւ Գաւրիլան. — Խօսքս հօ քո վրայ չի: Քեզ պէսներ շատ: Ե՛հ, ինչքան անբաղդ մարդիկ կան աշխարքիս վրայ...: Անտուն-անտէր ման եկող...:

— Ի՛նչ ձադ, եկ թիերը վեր առ, — կարճ կտրեց Չելկաշը զսպելով: Հայհօյանքների ամբողջ հեղեղը, որ հաւաքուած էր կոկորդում: Նրանք նորից փոխեցին տեղերը, որի միջոցին Չելկաշը հակերի վրայից դեկի կողմնանցնելիս սուր ցանկութիւն զգաց Գաւրիլային այնպէս մի հասցնել, որ ջուրը գլորուի, բայց միւսնոյն ժամա-

Նաև այնքան ուժ չունեցաւ, որ նրա երեսին մտիկ տար։
 Կարճ խօսակցութիւնը լռեց, բայց այժմ մինչև
 անգամ Գաւրիլայի լռութիւնից գեղացու հոտ էր փը-
 չում... Ձեւկաշը լիչեց անցեալը, մոռանալով ղեկավա-
 րել մակոյկը, որը ալեկոծութիւնից խոտորուած դէպի
 ծովն էր գնում։ Կարծես թէ ալիքները հասկանում
 էին, որ այս մակոյկը կորցրել է իւր նպատակը, և, ա-
 ւելի ու աւելի վեր-վեր ձգելով, հեշտութեամբ խաղ էին
 անում հետը, թիակների բաղխումից քնքոյշ կապոյտ
 գոյնով հրհրատուում։ Իսկ Ձեւկաշի առջևից արագ-արագ
 անցնում էին անցեալի, հեռաւոր անցեալի պատճենե-
 րը, որոնք ներկայից բաժանուած էին տասնմէկ տա-
 րուայ շրջմովիկ, սինլքոր կեանքի պատուէրով։ Նա լի-
 շեց իւր մանկութիւնը, իրենց գիւղը, իւր մօրը, որ
 կարմրաթուշ, մօխրագոյն բարի աչքերով մի փափլիկ
 կին էր, հօրը — ժանտ դէմքով շիկամօրուս մի հսկայ։
 Յիշեց իւր փեսայութիւնը, կնոջը, սևաչեայ, երկարահիւս
 չաղլիկ, փափլիկ, գուարթ Անփիսային... տեսաւ իրեն
 նորից սիրուն, գուարդիայի զինուոր եղած, նորից տե-
 սաւ հօրը ալւոր և աշխատանքից կզացած, նոյնպէս և
 մօրը — կնճռոտած, գետնին կպած, դիտեց նաև այն տե-
 սարանը, թէ ինչպէս գեղացիք ընդառաջ էին եկել, երբ
 նա ծառայութիւնից տուն էր դառնում. տեսաւ նաև
 թէ ինչպէս հայրը հպարտանում էր ամբողջ գեղի ա-
 ռաջ իւր Գրիգորիով, թաւաբէխ, առողջ զինուոր, ճար-
 պիկ ու գեղեցիկ Գրիգորիյ որդով... Յիշողութիւնը,
 դժբաղդների այս պատուհասը, մինչև անգամ անցեալի
 քարերն է կենդանացնում և նոյն իսկ անցեալում խմած
 թոյնի մէջ մեղր է կաթեցնում... և այս բոլորը նրա
 համար, որպէս զի ոչնչացնէ մարդուս՝ զգալ տալով իւր
 սխալները և, նրան այդ անցեալը սիրել ստիպելով, ա-
 պագայի յոյսից կտրէ։

Ձեւկաշն զգաց հայրենի օդի հանգուցիչ, փաղա-

քուշ հովը, որ իւր հետ բերում էր և մայրական սիրազեղ խօսքերը, և իսկական գեղացի հօր խրատները, շատ մոռացուած հնչիւններ, և հէնց նոր սառուցից հալած, հէնց նոր վարած և հէնց նոր աշնանացանի զմրուխտի պէս կանաչ մետաքսով պատած մայր հողի ախորժ հոտը...: Եւ նա երբ զգաց շուարած, ընկած, խղճուկ ու մենակ, արմատահան եղած ու առմիշտ դեն ձգած այն կեանքի ընթացքից, որի մէջ մշակուած, պատրաստուած էր իւր երակների մէջ հոսող արիւնը:

— Հէյ. էս ո՛ւր ենք գնում, — հարցրեց յանկարծ Գաւրիլան:

Ձեկաշը ցնցուեցաւ և գիշատչի անհանգիստ հայեացքով չորս կողմը նայեցաւ:

— Դրուստ, գրողը տանի, էս ո՛ւր ենք եկել...: Վնաս չունի...: Հապա մի քիչ զօռ տու...: Էս ըսպէիս կհասնենք:

— Մտքով էիր անցել, — ժպտալով հարցրեց Գաւրիլան:

Ձեկաշը ուշադրութեամբ Գաւրիլային նայեցաւ: Երիտասարդը բոլորովին ուշքի էր եկել. նա հանգիստ էր, զուարթ և մինչև անգամ կարծես թէ յաղթանակում: Նա շատ ջահել էր և նրա սաղ կեանքը իւր ձեռքն էր: Եւ ոչինչ էլ չէր հասկանում: Այդ լաւ չէր: Գուցէ հոգը պահպանէ նրան...: Երբ որ այս բաները Ձեկաշի մտքովն անցան, նա աւելի ևս Թիւրքի և Գաւրիլայի հարցին մռայլած ասաց.

— Դադրել եմ...: Համ էլ մակուկը օրօրւում է...

— Էդ ուղիդ է...: Ասել է, որ մենք այլ ևս էս բաներով չենք բռնուի, — և նա ոտքով հակերին խփեց:

— Ձէ... Հանգիստ կաց: Էս ըսպէիս կյանձնեմ ու փողը կստանամ...: Հմ — հա...

— Հինգ հարիւր:

— Պակաս չի...:

— Փող եմ ասում է...: Որ իմս լինէր...: Ե՛հ, ինչ օրիկ պիտի բացուէր...:

— Գեղ կտանէիր:

— Ի՛նչ խօսք: Իսկոյն...

Եւ Գաւրիլան անձնատուր եղաւ ցնորքների: Ձելկաշն ասես թէ տեղում մեխուած լինէր: Բեխերը կախ էին ընկած, աջ կողքը, ալիքների ցայտերից թրջուել էր, աչքերը փոս էին ընկել ու փալլը կորցրել: Նա շատ խղճալի էր և ծանրացել: Նրա կերպարանքի մէջ բոլոր գիշատիչ կողմերը ծածկուել էին՝ ստորացած մտախոհութիւնից, որը նոյն իսկ նրա կեղտոտ շապկի ծալքերից էր կաթում:

— Ես էլ եմ կարգին դադրել...: Սաղ ջարդուել եմ:

— Ես ըուպէիս կը հասնենք...: Ա՛յ որտեղ է...:

Ձելկաշը լանկարծ պտույտ տուեց մակուկը և ուղղեց դէպի մի սև բան, որ ջրի միջից դուրս էր ցցուած: Երկինքը նորից ամպերով ծածկուեցաւ և սկսաւ շաղ տալ մանր տաք անձրև, որ ալիքների կատարներին ընկնելով ուրախ ձայներ էր հանում:

— Կաց: Կամաց, — կարգադրեց Ձելկաշը:

Մակուկի քիթը նաւի կողին դիպաւ:

— Քնած են, ի՛նչ է, էս ախմախները..., — քրթմընջում էր Ձելկաշը կեռիկը ձգելով ինչ որ թոկերի, որոնք նաւի վրայից ցած էին իջել: — Աստիճանները չեն իջեցրել...: Անձրևն էլ եկաւ... կարծես չէր կարող մի քիչ առաջ գալ: Հէյ, սպուռնգներ...: Հէյ, հէյ...:

— Սեւկաշ, դժու ես, — լսուեց վերևից մի փաղաքուշ մրմռոց:

— Դէ, աստիճանները իջեցրէք:

— Կալիմերա, Սեւկաշ:

— Դու աստիճաններն իջեցրու, մուխի կախած սատանայ, — գոռաց Ձելկաշը:

—Օ, էսօր նեղացած ես եկել...: Ելա՛ւ:

—Բարձրացիր, Գաւրիլա, —ասաց Չելկաշը լւր ըն-
կերոջը:

Մի ակնթարթում արդէն նրանք նաւի վրայ էին,
ուր երեք մօրուսաւոր սև պատկերներ, իրար հետ մի
տարօրինակ, ականջ ծակող լեզուով տաք տաք խօսելով
նաւի ամիսը Չելկաշի մակուկի մէջն էին դիտում: Չոր-
րորդը, երկար վերարկուի մէջ փաթաթուած, մօտեցաւ
նրան և անխօս ձեռքը սեղմեց, ապա կասկածանքով
Գաւրիլային նայեցաւ:

—Սոււտօտ փողը պատրաստ լինի, — կործ ասաց
Չելկաշը:—Իսկ այժմ գնամ քնեմ: Գաւրիլա, գնանք:
Քաղցած հօ չեմ:

—Լաւ է քնենք..., —պատասխանեց Գաւրիլան, և
հինգ րոպէից արդէն խորթում էր նաւի կեղտոտ ամ-
բարում, իսկ Չելկաշը, կողքին նստած, իւր ոտքի վրայ
փորձում էր մէկի կօշիկը և, մտախոհութեամբ կողքի
թքելով, առամների արանքով չարացած ու տխուր շրվ-
շրվացնում: Յետոյ նա պառկեցաւ Գաւրիլայի կողքին
և, առանց ոտի մէկ կօշիկը հանելու, ձեռները գլխի
տակը ծալեց, սկսաւ աչքերը լառած նաւի տախտակա-
մածին նայել ու բեխերը շարժել:

Նաւը թեթեակի օրօրում էր արեկոծուող ջրի վը-
րայ, մէկ տեղից լսւում էր փայտի խղճալի ճրճուոցը,
տնձրեւր փափուկ-փափուկ թափւում էր տախտակամածի
վրայ և ալիքները բաղխում էին նաւի կողերին...: Թախ-
ծալի էր այդ ամենը և հնչում որպէս մայրական օրօր,
որ իր զաւակի անյոյս բաղձն է երգում...

Չելկաշը, առամները կրճտացնելով, գլուխը բար-
ձրացրեց ու չորս կողմը նայեցաւ... և, մի բան շնչա-
լով, նորից պառկեցաւ...: Ոտները չռած՝ նա խոշոր
մկրատի էր նմանել:

III

Առաջին զարթնողը Չելկաշն եղաւ. նա անհանգըստութեամբ չորս կողմը դիտեց, իսկոյն հանգստացաւ ու նայեցաւ Գաւրիլային, որ դեռ քնած էր: Սա անուշ խրիւռում էր և իւր մանկական, առողջ, արևակէզ ամբողջ դէմքովը մի բանի համար ծիծաղում: Չելկաշը յոգոց հանեց և թռկէ նեղ աստիճաններով վերև բարձրացաւ: Ամբարի մուտքից նայում էր արճճագոյն երկրնքի կտորը: Լոյս էր, բայց աշնան նման տաղտուկ ու մթագնած:

Չելկաշը երկու ժամից լետ դարձաւ: Նրա դէմքը կարմրել էր, բեխերը կտրճի նման վերև ոլորած, շրթունքներին խաղում էր բարեհոգի—զուարթ ժպիտը: Նա հագել էր երկայն ճտքաւոր պինդ կոշիկ, բաճկոն, կաշուէ վարտիկ, և նման էր որսորդի: Նրա բոլոր շորերը մաշուած, բայց ամուր էին և շատ էլ սառ էին գալիս նրան. շորերը նրան լայնացրել, նիհարութիւնը ծածկել էին և կերպարանքին քաջարի ձև տուել:

—Հէյ, հորդուկ, վեր կաց...,—ոտքովը բռնեց նա Գաւրիլային:

Գաւրիլան վեր թռաւ տեղից և, քնաթաթախ, նրան չճանաչելով, պղտոր աչքերով վախեցած վրան նայեցաւ, Չելկաշը բարձր ծիծաղեցաւ:

—Դու սրան տես...,—վերջապէս լայն ժպտաց Գաւրիլան:—Աղա է դարձել:

—Էդ մեզ մօտ ձեռաց լինում է ու է՛, ինչ վախկոտն ես եղել. վալ-վալ. Երէկ գիշեր էդ ինչքան անգամ ուզում էիր թէ մեռնես. հը՞. էդ ասա:

—Իէ մի ինքդ պատի. առջի անգամն էր, որ էսպիսի բանի մէջ էի գտնւում: Հօ կարելի էր հոգով-մարմնով կորչել:

— Մէկ էլ որ լինէր կգնայի՛ր, հը՛:

— Մէկ էլ... Ախր... ես... ոնց ասեմ...: Նայելով... ինչ շահ կ'ոյ... էդ է բանը:

— Ասենք թէ երկու հարիւրանոց լինէր:

— Երկու հարիւր: Վնաս չունի... Որ ըտենց լինի կարելի է...:

— Կադ, Հապա որ բռնուիս...:

— Ով է իմանում... բալքի չեմ բռնուում, — ժպտաց Գաւրիլյան: — Ձեռ բռնուի, բայց մարդ կգառնաս:

Ձեւկաշը բարձր ձայնով ուրախ-ուրախ ծիծաղում էր:

— Դէ, լաւ, հանաքը դէնը: Վեր կաց, ափ դուրս գնանք...: Պատրաստուի:

— Ի՞նչ ունիմ պատրաստուելու: Ես պատրաստ եմ...:

Եւ ահա նրանք դարձեալ մակոյկի մէջ են: Ձեւկաշը ղեկի մօտ, Գաւրիլյան — թիերի: Նրանց վերեւը մոխրագոյն երկինքը ծածկուած է հաւասարապէս փրռուած ամպերով, իսկ մակոյկի հետ խաղ է անում պղտոր-կանաչ ծովը՝ աղմկալի կերպով ձգելով նրան ալիքների վրայ, որոնք դեռ ևս մանր են և իրենց պայծառ, աղի ցայտերը ուրախ-ուրախ շաղ են տալիս մակոյկի մէջ: Մակոյկի քթի վրայից հեռուն երևում է ափի աւազոտ շերտը, իսկ ղեկի քամակին հեռու տարածւում է ազատ, կայտուուն ծովը, որի վրայ տեղ չի մնացել, որ ափօսուած չլինի վազվազող ալիքների երամենքով, որոնք արդէն տեղ-տեղ զարդարուած են փրփուրի շքեղ ու սպիտակ երիզով: Իսկ այնտեղ, հեռուն, երևում են ծովի կրճքին ծփացող բազմաթիւ նաւեր, իսկ ձախ կողմը հեռուն — կայմերի մի ամբողջ անտառ և քաղաքի տների սպիտակ կոյտեր: Այն կողմից ծովի վրայ գեղւում է մի խուլ աղմուկ, որ որոտում է և, ալիքների ճղփիւնի հետ միախառնուած, մի գեղեցիկ,

գօրեղ երաժշտութիւն ներդաշնակում...: Եւ այս ամենի վրայ ձգուած է մոխրագոյն մշուշի մի բարակ քօղ, որ առարկանները բաժանում է իրարից...:

— Ի՛ււֆ, իրիկնապահին փոթորիկ պիտի լինի որ...
— ասաց Չելիաշը գլխով ծովը ցոյց տալով:

— Փոթորիկ, — հարցրեց Գաւրիլան թիերովը գօրեղ կերպով ալիքները կտրելով: Նա արդէն ոտքից գլուխը թըջուել էր ցայտերից, որ քամին շող էր տալիս ամբողջ ծովի վրայ:

— Հա՛..., — հաստատեց Չելիաշը:

Գաւրիլան փորձող հայեացք ձգեց նրա վրայ...:

— Հը՛, ինչքան տուին, — հարցրեց նա վերջապէս տեսնելով, որ Չելիաշը մտադիր չէ խօսք բանալու:

— Ա՛յ, — ասաց Չելիաշը գրպանից մի բան հանելով և նրան մեկնելով:

Գաւրիլան տեսաւ ծիածանագոյն թղթերն ու նրա աչքի առաջ ամեն բան պայծառ, ծիածանի գոյն տաւ:

— Վա՛..., Իսկ ես էնպէս էի կարծում, թէ սուտ ես ասում...: Էդ... ո՛րքան է:

— Հինգհարիւր քառասուն, Լա՛ւ է:

— Լա՛ւ..., — շնչաց Գաւրիլան ազահ աչքերը ձգելով հինգ հարիւր քառասունին, որ Չելիաշը նորից գրպանն էր դնում: — Է՛— էհ...: Էդքան որ փող ունենայի..., — և նա հոգեմաշ կերպով հառաչեց:

— Տես թէ ինչ քէ՛ֆ ենք անելու մէկ տեղ, տղայ, — ոգևորուած բացականչեց Չելիաշը: — Ի՛ււֆ, կը կոնծենք որ...: Մի վախի, ախպեր ջան, ես քու փայդ կտամ...: Քառասուն կտամ. հա՛: Հերթք է: Ուզում ես էս ըռպէիս տամ:

— Թէ որ... տալիս ես... քու քէֆը չի՛: Կվերցնեմ: Գաւրիլան ամբողջ մարմնով զողոզողում էր ակոն-կալութիւնից, այլ և մի սուր բանից, որ կրծում էր նրա կուրծքը:

—Հա, հա, հա... Խենդուլիկ: Կվերցնեմ: Վեր առ, ախպեր ջան, խնդրեմ: Շատ եմ խնդրում, վեր առ: Ինքս էլ չգիտեմ, թէ ինչ եմ անելու էսքան փողը: Նա, վերցրու, մի քիչ թեթեացրու...:

Զելկաշը մի քանի կարմիր թղթադրամ երկարացրեց Գաւրիլային: Սա դողդող ձեռքով վերցրեց փողը, բաց թողեց թիերը և, աչքերը ագահութեամբ չռած ու ներս, կրծքի մէջ աղմկալի օդ քաշելով, հէնց գիտենա մի այրող բան էր խմում, սկսաւ փողերը թւի տակ ներսը մի տեղ թաքցնել: Զելկաշը ծաղրական ժպտով դիտում էր նրան: Իսկ Գաւրիլան նորից թիերը ձեռք առած սկսաւ գրգռուած, շտապով թիւսվարել, կարծես մի բանից վախում լինէր, և աչքերը ներքև էր ձգել: Նրա ուսերն ու ականջները ցնցում էին:

—Օ՛, ագահ ես եղել...: Լաւ բան չի...: Բայց զարմանալու բան չկայ...: գեղըցի ես հո...:—մտախոհութեամբ ասաց Զելկաշը:

—Ախր ձեռիդ որ փող լինի, ինչե՛ր չես անի...—բացականչեց Գաւրիլան լանկարծ սաստիկ լուզուած: Եւ նա հատ ընդհատ, շտապով, կարծես իւր մտքերի ետևից հասնելու ցանկութեամբ և բառերը թուցնելով սկսաւ խօսել գիւղական կեանքի մասին, երբ որ փող ունիս և երբ որ փող չունիս: Պատիւ, լիութիւն, ազատ կեանք, ուրախութիւն...:

Զելկաշը ուշադրութեամբ, լուրջ դէմքով և մի ինչ որ մտքի վրայ աչքերը կկոցած լսում էր նրան: Ժամանակ առ ժամանակ նա գոհ սրտով ժպտում էր:

—Հասանք, —վերջապէս Զելկաշն ընդհատեց Գաւրիլայի խօսքը:

Ալիքը վեր առաւ մակոյկն ու լարմարաւոր կերպով աւազի մէջ խրեց:

—Ի՛է, ախպեր ջան, հիմի վերջացաւ: Մենակ պէտք է մակոյկը մի քիչ հեռու քաշել, որ ալիքը չտանի:

Յետոյ կգան կվերցնեն: Իսկ մենք մնաս բարով...: Էստեղից մինչև քաղաք ութը վերստ է: Դու ելի քաղաք ես դառնալու, հը՞:

Դեռ բարեհաճի-խորամանկ ժպիտը փայլում էր Չելկաշի գէմքին և ինքն էլ ամբողջապէս մի այնպիսի մարդու կերպարանք ունէր, որը իրեն համար շատ հաճելի, իսկ Գաւրիլայի համար մի բոլորովին անակընկալ բան էր մտադրուած անելու: Ձեռքը գրպանը դրած նա շրխշրխկացնում էր թուղթ փողերը:

— Ձէ... չեմ գնայ...: Ես...— Գաւրիլան խեղդւում էր, չէր կարողանում խօսել: Նրա մէջ եռ էին գալիս անթիւ ցանկութիւններ, խօսքեր, զգացմունքներ, որոնք ոչնչացնում էին իրար և նրան կրակի պէս այրում:

Չելկաշը շուարած նայում էր նրան:

— Էս ինչի՞ ես ծումուում, տանջում, — հարցրեց նա:

— Է՛նպէս..., — բայց Գաւրիլայի գէմքը մէկ կարմրում էր, մէկ սպիտակում, և նա կանգնած տեղը տրոր-տրոր էր գալիս՝ ոչ գիտես ուզում էր Չելկաշի վրայ լարձակուի, ոչ գիտես՝ ուրիշ ցանկութիւնից տանջւում է, մի այնպիսի ցանկութիւն, որ դժուար էր կատարել:

Չելկաշը տեսնելով նրա այսպիսի գրգիռը, իրեն վատ զգաց: Սպասում էր, թէ ինչով է վերջանալու:

Գաւրիլան սկսաւ ծիծաղել մի այնպիսի տարօրինակ ծիծաղով, որը կարծես աւելի լացի նման էր: Նա գլուխը խօնարհել էր, Չելկաշը նրա գէմքի արտայայտութիւնը չէր տեսնում, անորոշ կերպով երեւում էին միայն Գաւրիլայի ականջները, որոնք մէկ կարմրում, մէկ սպիտակում էին:

Դէհ, գրողը տանի քեզ, — թափ տուեց ձեռքը Չելկաշը: — Հո ինձ չե՞ս սիրահարուել: Տրորում է — հէնց

գիտենաս աղջիկ լինի... Բալքի ինձանից բաժանուել չես ուզում: Հէյ, խոխա: Դէ մի խօսի, է: Թէ չէ, էս է, գնում եմ...:

— Գնում ես, — հնչին ձայնով կանչեց Գաւրիլան:

Աւագոտ ու անմարդաբնակ փր նրա ձայնից դողաց և ծովի ալիքների ողողած աւազի դեղին ալիքներն ասես թէ լուզուեցան: Յնցուեց նաև Չելկաշը: Յանկարծ Գաւրիլան պոկ եկաւ կանգնած տեղից, ընկաւ Չելկաշի ոտները, գրկեց ու դէպի իրեն քաշեց: Չելկաշն օրորուեց, ծանր կերպով նստեց աւազի վրայ և, ատամները կրճտացնելով, օդի մէջ ուժով շարժեց իւր երկար ձեռքը, որ հուպ տուել, բռունցք էր շինել: Բայց նա կանգ առաւ Գաւրիլայի ամօթխած ու աղերսալի շշուռից և չխփեց:

— Հոգի ջան..., ինձ տուր... այդ փողերը: Տո՛ւր, Գրիստոսի սիրուն...: Ինչքե՞ք է փողը...: Ախր մէկ գիշերուալ մէջ... մենակ մէկ գիշեր...: Իսկ ես պէտք է տարիներ տանջուեմ...: Տուր... քեզ համար աղօթք կանեմ...: Մինչի մահս... երեք ժամուս... քու հոգու փրկութեան համար...: Դու հո էդ փողը... քամու ես տալու... Իսկ ես գործի կը դնէի...: Ե՛հ, տուր ինձ: Ախր դու թնջ ես անելու... Քեզ համար հո մի դժուար բան չէ: Մէկ գիշեր... ու կհարստանաս: Եկ, լաւութիւն արա: Մէկ բան է, դու հո կորած ես...: Ել դարձ չունիս...: Իսկ ես... անխ, տուր ինձ:

Չելկաշը, վախեցած, ապշած և չարտցած, նստած էր աւազի վրայ դէպի յետ կռացած ու ձեռները աւազին դէմ տուած, նստած էր, լուռ և աչքերը զարհուրելի կերպով չուել երիտասարդի վրայ, որ գլուխը նրա ծրնկների արանքը դրած խեղդուելով իւր աղաչանքն էր շշնջում: Նա վերջապէս մի կողմ հրեց նրան, թռաւ, ոտքի ելաւ և, ձեռները գրպանը մտցնելով, ծիածանագոյն թղթերը Գաւրիլային շարտեց:

— Վեր առ, շուն, Տրաքուի... — կանչեց նա յուզումից, սուր կարեկցութիւնից ու դէպի այս ագահ ստրուկը տածած տեսլութիւնից դողդողալով: Եւ, փողերը շարեւելով, նա իրեն հերոս էր զգում: Նրա աչքերի մէջ, նրա ամբողջ կերպարանքի մէջ խիզախութիւն էր փայլում:

— Ես ինքս էի ուզում քեզ աւելի տալ, Երէկ խեղճս եկար... զեղը միտս ընկաւ...: Միտք էի անում — արի տղին լաւութիւն անեմ: Սպասում էի տեսնեմ ինչ ես անելու, պիտի խնդրես թէ չէ: Իսկ դու... փալաս: Մուրացկան...: Ո՞նց կարելի է փողի համար մարդ ինքն իրեն էսպէս... տանջի: Ախմախ! Ագահ շներ...: Գլուխներն են կորցնում...: Կոպէկի համար հոգիներդ կծախէք... հը՞...:

— Հոգի ջան... Աստուծոյ ողորմութիւնը արեւիդ լինի: Ես ինչքան բան ունիմ հիմի... հազարներ... ես հիմի... հարուստ եմ..., — ճշում էր Գաւրիլան հիացած ամբողջ մարմնով ցնցուելով ու փողը թաւի տակ, անթամիջին թաքցնելով: — Եյ հոգի ջան... սկի կեանքումս չեմ մոռանայ...: Սկի...: Կնկանս էլ, զաւակներիս էլ կասեմ, որ աղօթք անեն:

Ձեկաշը լսում էր նրա ուրախական ողբերը, նայում էր փայլուն, ագահութեան հրճուանքից այլանդակուած դէմքին և զգում, որ ինքը — այդ փողը, սինլքոր, հայրենի ամեն մի բանից կտրուած մարդը — երբէք այդպէս ագահ, ստոր չի լինիլ և ինքն իրան տանուլ չի տալ: Երբէք սրա նման չի դառնալ...: Եւ այս միտքն ու զգացումը լցնելով նրան իւր ազատութեան ու խիզախութեան գիտակցութեամբ, պահում էին նրան այստեղ, ծովի անապատային ափին, Գաւրիլայի կողքին:

— Բաղդաւորացրեց ինձ, — կանչում էր Գաւրիլան և, բռնելով Ձեկաշի ձեռքը, սկսաւ իւր երեսին հնապասալ:

Չելկաշը լուռ էր և գալլի նման ատամները բաց արել: Գաւրիլան շարունակ խօսում, սիրտն էր բաց անում:

— Դու մի բանը տես, թէ ես ինչ էի միտք անում: Էստեղ դառնալիս... տեսնում եմ... փող... միտք եմ տնում... արի դրան... թիով... գլխին մէկ հասցնեմ... փողերն ինձ... նրան ծովը... ալսիքն քեզ... հը: Ո՞վ է նրան փնտրողը: Որ գտնեն էլ—չեն ուզենիլ իմանալու, թէ ինչպէս, ո՞վ է նրան... սպանել: Էն մարդը չի, որ նրա համար զաւմաղալ վերցնեն... Աշխարհիս երեսին աւելորդ մարդ է: Ո՞վ է նրան քոմակ գուրս գալու: Դու. բանը տես... հը...:

— Յետ տուր փողը... — մռնչաց Չելկաշը Գաւրիլայի կոկորդից բռնելով:

Գաւրիլան մէկ, երկուս... փորձեց գուրս պրծնել, բայց Չելկաշի ձեռքը օձի նման փաթաթուել էր նրան... շապիկը ճռռալով պատռուեց — և Գաւրիլան, աչքերը խեղագորի նման խօլոր-մօլոր արած, ձեռների մատներով օդի մէջ բռնելու ձևեր անելով ու ոտները շարժելով, պառկած էր աւազի վրայ: Չելկաշը — շիփ-շիտակ, չոր, դիշատիչ, չարագնած — բաց էր արել ատամները, ծիծաղում էր բեկբեկ, թունալից ծիծաղով, և բեխերը ջղայնաբար թռչկոտում էին նրա կոշտ, սուր դէմքի վրայ: Նա իւր սաղ կեանքի մէջ շատ էր ծեծ կերել, բայց երբէք այդպիսի ցաւ չէր զգացել, երբէք այսքան չէր չարացել:

— Հը, բաղդաւոր ես, — ծիծաղելով հարցրեց նա Գաւրիլային և, մէջքը շուռ տալով, հեռացաւ, գէպի քաղաք գնաց: Բայց դեռ երկու քայլ չէր փոխել, որ Գաւրիլան կատուի նման կզացաւ, մէկ ծնկան վրայ եկաւ և ձեռքը օդի մէջ լայն շարժելով մի կլոր քար շալտեց նրա վրայ ու քենախնդրութեամբ կանչեց.

— Ը՛ր՛հ...:

Ձեկաշը բացականչեց, ձեռները ծործորակին տա-
րաւ, տատանուեց դէպի առաջ, շուռ եկաւ դէպի Գաւ-
րիլան ու երեսն ի վայր աւազի վրայ փռուեցաւ: Գաւ-
րիլան այդ տեսնելով սառեց, մնաց: Ահա Ձեկաշը ոտ-
քը շարժեց, ուղեց գլուխը բարձրացնել և, լարի նման
ցնցուելով, ձգուեցաւ: Այն ժամանակ Գաւրիլան սկսաւ
փախչել դէպի հեռուն, ուր միգամած տափաստանի
վրայ կտիւ էր ընկած չորչոտ սև ամպը և մուլթն էր:
Ալիքները, դէպի աւազն յորձանք տալիս խշխշում էին
միանալով նրա հետ և նորից լետ քաշուում: Փրփուրը
թշշում էր և ջրի ցայտերը թռչկոտում էին օդի մէջ:

Սկսաւ անձրև նժալ: Սկզբում, որ նոսր էր, շուտով
խտացաւ, խոշորացաւ ու բարակ հասանքներով թա-
փուեցաւ երկնքից: Ջրի թելերից մի ահագին ցանց էր
հիւսուել, ցանց, որ մի անգամից ծածկեց ծովի հեռա-
տափն էլ, տափաստանի հեռաստանն էլ: Գաւրիլան ան-
հետացաւ այդ ցանցի ետեւը: Երկար ժամանակ ոչինչ
չէր երևում բացի անձրևից ու ծովափին աւազի վրայ
փռուած երկար մարդուց: Բայց ահաւասիկ անձրևի ա-
րանքից դարձեալ երևաց Գաւրիլան, որ վազէ վազ լետ
էր գալիս. նա թռչունի նման սլանում էր և, Ձեկաշի
մօտը հասնելով, ընկաւ նրա առաջն ու սկսաւ նրան
շուռ տալ: Գաւրիլայի ձեռքը թաթախուեց տաք, կար-
միր յորձի մէջ...: Նա ցնցուեց և անմիտ, սարգնած
դէմքով լետ ընկրկեցաւ:

— Վեր կաց, ախպեր, — շշնչում էր նա Ձեկաշի ա-
փանջին անձրևի հանած աղմուկի մէջ:

Ձեկաշն ուշքի եկաւ և Գաւրիլային բռնեց, հե-
ռացրեց իրանից ու խռպոտ ձայնով ասաց.

— Գնա... կորիւր...:

— Ների, ախպեր ջան... սատանան սխալացրեց...,
— դողդողալով շշնչում էր Գաւրիլան Ձեկաշի ձեռքը
համբուրելով:

— Գնա... Հեռացիր..., — խորհում է սա:

— Թողութիւն արա... Հոգի ջան: Ների...:

— Անիծ... գնա էստեղից...: Գնա, կորի, — լան-
կարծ գոչեց Չեկաշն ու վեր կացաւ, աւաղի վրայ նըս-
տեց: Նրա դէմքը դժգոյն էր և չար, աչքերը պղտոր
էին ու ծռուել, ասես թէ սաստիկ քունը տանելիս լի-
նէր: — Ել քնչ ես ուզում...: Անելիքդ... արիր, դէ գնա,
էլի: Կորիր, — և ուզում էր վշտահար Գաւրիլային ոտ-
քով բրդել, բայց չկարողացաւ, և նորից կգլորուէր, թէ
որ Գաւրիլան ուսերից գրկած չբռնէր: Այժմ Չեկաշի
երեսը Գաւրիլայի երեսի հետ մօտ-մօտի էին: Երկուսն
էլ դժգոյն էին, խղճուկ և զարհուրելի:

— Թիւհ, — թքեց Չեկաշը իւր բանուորի լայն բա-
ցուած աչքերին:

Սա թևուկը հեզութեամբ սրբեց թուքն ու շշնջաց:

— Ինչ ուզում ես արա...: Զէնս չի դուրս գալ:
Դրիստոսի խաթեր, ների:

— Գարշ...: Փսուլութիւն էլ չես կարում անես... —
արհամարհանքով կանչեց Չեկաշը, բաճկոնի տակից
պատռեց շապիկը և լուռ, երբեմն երբեմն ատամները
կրճտացնելով, սկսաւ գլուխը կապել: — Փողը վերցրի՛ր, —
ատամի արանքից շշնջաց նա:

— Ձեմ առել, ախպեր ջան, չեմ: Պէտքս չէ... Էդ
գլխիս փորձանք է միայն...:

Չեկաշը ձեռքը բաճկոնի գրպանը տարաւ, հանեց
փողի կոյտը, մի հարիւրանոցը նորից գրպանը դրեց,
իսկ մնացածը չպրտեց Գաւրիլային:

— Վեր առ ու գնա:

— Ձեմ առնի, ախպեր ջան...: Ձեմ կարող: Ների:

— Առ, ասում եմ... — գոռաց Չեկաշը զարհուրե-
լի կերպով աչքերը խօլորցնելով:

— Ների...: Էն ժամանակ կառնեմ... — երկչոտու-
թեամբ ասաց Գաւրիլան և Չեկաշի ոտներն ընկաւ խո:

նաւ աւագի վրայ, որը առատօրէն ջրուում էր անձրեւով:

— Սուտ ես ասում, կ'վեր սունես, հարամզադա: — Վատահօրէն ասաց Չելկաշը և, մագերից բռնած դժուարութեամբ նրա գլուխը վեր բարձրացնելով, փողը ճխտեց նրա երեսը:

— Առ, առ: Թող աշխատանքդ զուր կորած չլինի: Մի վախի, վերցրու: Մի տմաշի, որ քիչ էր մնացել մարդ սպանէիր: Ինձ պէս մարդկանց համար ում դարդն է կտրուել, որ գլուխ ցաւացնի: Որ իմանան, ով գիտի հլա շնորհակալ էլ լինին: Առ, վերցրու: Ոչ ոք չի մանալ էս բանից. արժի, որ վարձատրուիս: Եղպէս ա՛յ....

Գաւրիլան տեսաւ, որ Չելկաշը ծիծաղում է, և թեթեւութիւն զգաց: Նա փողերը պինդ հուսլ տուաւ. իւր ձեռքի մէջ:

— Ախպեր ջան, կներես ինձ: Չես ուզում. հա, — արտասուքն աչքերին հարցրեց նա:

— Հոգի. ջան... — նրա եղանակով պատասխանեց Չելկաշը ոտքի կանգնելով ու օրօրուելով:

Ի՞նչ բանի համար: Ակի: Էսօր դու ինձ արիր. էգուց էլ ես քեզ կանեմ...:

Ե՛հ, ախպեր, ախպեր, — գլուխը շարժելով տխրութեամբ ասաց Գաւրիլան:

Չելկաշը կանգնած էր նրա առաջն ու տարօրինակ կերպով ժպտում, իսկ գլխի լոթը, կամաց-կամաց կարմրելով, թրջական ֆասի նման դառնում:

Անձրեւը հեղեղի պէս թափւում էր: Ծովը խուլ բլթմնջում էր և այժմ արդէն ալիքները կատաղաբար ու ցատմամբ էին խփում ափին:

Երկուսն էլ լուռ էին:

— Դէ, մնաս բարով, — ծաղրանքով ու սառն կերպով ասաց Չելկաշը տեղիցը շարժուելով:

Նա օրօրուում էր, ոտները գողգողում էին, և գլուխն այնպէս էր բռնել, որ ասես թէ վախենում էր թէ կորցնի:

— Ների, ախպեր չան..., — մի անգամ էլ խնդրեց Գաւրիլան:

— Բան չկալ, — սառնութեամբ ասաց Չելկաշը ճամբայ ընկնելով:

Նա, օրօրուելով, գնաց և ձախ ձեռքով շարունակ բռնած ունէր գլուխը, իսկ աջովը կամացուկ խարտեաչ բեխն էր քաշում:

Գաւրիլան երկար ժամանակ կանգնած մտիկ էր անում նրա ետեւից մինչև որ անհետացաւ անձրևի մէջ, որ աւելի ու աւելի յորդանալով բարակ, անվերջ հոսանքով թափւում էր ամպերից և տափաստանը պողպատի գոյն անթափանցելի մառախուղով ծածկւում:

Այա Գաւրիլան հանեց թրջուած գլխարկը, երեսը խաչակնքեց, նայեց փողերին, որ պինդ հուպ էր տուել ձեռքի մէջ, ազատ ու խորը շունչ քաշեց, փողը անթափաքը թաքցրեց և խոշոր, հաստատ քայլերով հեռացաւ, Չելկաշի հակառակ կողմը գնաց:

Ծովը կոծում էր, ահագին ու ծանր ալիքներ շրպըրտում ափ և փշրում, ցայտեր ու փրփուր կաղմում: Անձրևը ուժով թակում էր ծովն ու գետինը... քամին ուռնում էր...: Շուրջ ամեն ինչ լցուել էր ողբով, մռուռնչով, որոտով...: Անձրևելից ոչ ծովն էր երևում և ոչ երկինքը:

Շուտով անձրևն ու ալիքները ցայտերը լուացին աւաղի կարմիր բիծը, ուր Չելկաշն էր պառկել, լուացին, ոչնչացրին Չելկաշի հեռքը, ալլ և երիտասարդի հեռքը ծովափնեայ աւաղի վրայից...: Եւ ծովի անպատային ափին և ոչ մի յիշատակ մնաց այն փոքրիկ եղբերագութիւնից, որ տեղի էր ունեցել երկու հոգու մէջ: